

(Post)moderna država v kriminološki perspektivi

Zoran Kanduč*

»Ugled za Stare ni imel enakega pomena kot za nas. Njihove vlade so bile močnejše od zasebnikov. Nasprotno pa so danes zasebniki povsod močnejši od politične oblasti. Bogastvo je moč, ki se jo da bolje uveljaviti pri vseh interesih; potemtakem je veliko bolj realna in jo bolj ubogajo. Moč grozi, bogastvo nagrajuje. Moči je mogoče ubežati s prevaro; če pa hočeš dobiti ugodnosti bogastva, mu moraš služiti. Na koncu bo imelo premoč.« (Constant, *Ceuvres politiques*)¹

»Kdaj se bodo interesi bogatih zli z interesi ljudstva? Nikoli.« (Robespierre)²

Država je organizacija (sklop institucij), ki je dandanes na zelo slabem glasu, in to ne le zaradi izredno razširjenih, globoko zakoreninjenih in že domala obče znanih/opaznih pojavov, kot so korupcija, klientelizem, privatizacija ali »fevdalizacija« javnih sredstev in funkcij, manipulativno (»piarovsko«) upravljanje »mediatiziranih« množic, netransparentno (ne)sprejemanje ključnih odločitev/ukrepov, v oči bijoča razredna pristranskost (ki se kaže, recimo, po eni strani v širokogrudni naklonjenosti, podpori in pomoči bogatim/privilegiranim skupinam, po drugi strani pa v stopnjevanju pravnopolitičnih, tržnonadzorstvenih in ideološko-propagandnih pritiskov na dejanske in potencialne prodajalce delovne sile) ... Pomemben razlog za nizek status državnih (pravnopolitičnih) struktur je nedvomno tudi strah pred vrnitvijo »absolutnega zla« (Badiou, tj. avtoritarne ali »totalitarne« države, grožnje *par excellence* za »človekove pravice«. Od tod izvirajo (tako liberalni kakor konservativni) pozivi, da naj se država »(samo)omeji« (oziroma se ne »vtika« v osrednje družbene procese) ter se v tem smislu osredotoči zgolj na mikroupravljanje tveganj (in se torej vzdrži radikalnih intervencij v strukturne epicentre realnega in »simbolnega« nasilja). Domala aprioren odpor do sleherne, celo demokratske kolektivne avtoritete ima paradoksnе, pravzaprav že kar shrhljive reperkusije, v prvi vrsti groteskno strpnost do kapitalističnega totalitarizma *stricto sensu*, namreč do družbenoekonomskega sistema, ki cilja – in to žal zavidljivo uspešno! – na podreitev (»penetracijo«) celotne posameznikove »osebnosti« (vseh njegovih delovnih in potrošniških potencialov), ki se začne že v ranem otroštvu. Rezultati take (cinično-fatalistične) »držve« so na dlani: permanentno omni-krizno stanje kapitalističnega gospodarstva, socialna polarizacija, fragmentacija in atomizacija, kronična negotovost in nestabilnost, stopnjevanje kriminalnega in strukturnega (sistemskega in institucionalnega) nasilja, boleča degeneracija kulture, zagrizeno tekmovanje za potrošniško-hedonistične statusne in identitetne simbole, ki naj bi narcistično »monado« vsaj imaginarno razločili od »črede« (oziroma od socialno nepomembnih, inferiornih poražencev v vročični, nepopustljivi, nikoli zares zaključeni individualistično-konkurenčni »vojni vseh zoper vse«).

Ključne besede: , postmoderna družba, oblast, kapitalizem, totalitarizem, kriminologija

UDK: 342.1 : 343.9

Uvodne opazke

Država! Si je sploh mogoče zamisliti organizacijo, ki bi imela pomembnejšo vlogo v kriminološkem »polju« (ali diskurzu)? Vprašanje je kajpada zgolj retorično. Samo pomislimo. Država upravlja kazenskopравни sistem in s svojimi ukrepi – storitvami in opustitvami (oziroma različnimi »politikami«) – (ne)posredno vpliva na številne (anti)kriminogene dejavnike (še posebej na pravno-ekonomske spremenljivke), za name-

ček pa tudi sama nastopa bodisi kot »akter« bodisi kot »žrtev« (ali, nemara natančneje, kot objekt) raznovrstnih škodljivih in protipravnih praks. Toda, pojdimo, čeravno morda zaenkrat le opotekaje, po vrsti. Kaj je pravzaprav »država« in kateri so njeni ključni atributi? Odgovor je seveda vse prej kot preprost³ (še zlasti v zmedeno turbulentnem, pravzaprav omni-kriznem po-

* Zoran Kanduč, izredni profesor za kriminologijo, znanstveni svetnik na Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.

¹ Navedba v Canfora 2006: 94.

² Navedba v Canfora 2006: 184.

³ Na zelo abstraktni ravni se vsiljuje vprašanje, ali je »državo« upravljeno opredeliti kot političnoekonomsko entiteto, ki je neodvisna od prava oziroma veljavne normativne ureditve (problem je namreč v tem, da pravo predpostavlja državo, vendar pa po drugi strani tudi država predpostavlja pravo). V zvezi s filozofsko in sociološko kritiko teorij, ki pojmujejo državo kot nekakšnega »nosilca« (*macroanthropos*) ali kvazimetafizično/božjo/hipostatično substanco pravnega reda, glej Melossi 1990: 72–82; Kelsen 2005: 96–104.

stmodernem kontekstu, v katerem ni baje nič več tako, kakor je nekdaj bilo). Pojmovanja o tem, kaj je (ter kaj naj bi bila oziroma naj bi počela) država, se namreč v času in prostoru spreminjajo, to pa povratno vpliva na konkretno funkcioniranje te pravne (ali »fiktivne«, nemara celo »mistične«) osebe/korporacije⁴ in posameznikov (navadno povezanih v ne/formalne koalicije⁵ ali »elite«), ki govorijo in delujejo v njenem imenu (ter jo *eo ipso* »delajo« ali poustvarjajo). Kakor koli že, očitno je vsaj to, da se države (oziroma družbenopolitične ureditve) v svoji teoriji in praksi precej razlikujejo,⁶ in to celo znotraj enega in istega zgodovinskega svetovnega gospodarskega sistema,⁷ ki je kajpak še vedno kapitalizem.

⁴ Povejmo to še z drugimi besedami: teoretičnih in »strokovnih« (ter, nikakor ne nazadnje, medijskih in kajpada tudi »laičnih«) zamisli o državi (*Staatslehre*) ni mogoče strogo ločiti od empiričnih političnih praks (*state-building*), ki pisanemu množstvu veljavnih pravil, »aparatur« (oziroma institucij in organov), uradnikov ali »nosilcev oblasti« (ter njihovih (ne)aktivnosti) dajejo bolj ali manj jasno prepoznaven pečat »državnosti«. To pa pomeni, da je »država« – nemara celo v prvi vrsti? – mogočno retorično orodje (nekakšna odvisna konceptualna spremenljivka), ki jo določa vsakokratna socialna konstrukcija/kontrola pomena. Glej podrobnejšo analizo v Melossi 1990: 62–69, 151–153.

⁵ Poudariti velja, da se posamezniki praviloma povezujejo v (ne)formalne koalicije primarno zaradi svojih – čeravno ne nujno zgledno ozaveščenih – individualnih interesov (oziroma dejanskih, pričakovanih ali vsaj umišljenih koristi), npr. zaradi želje po moči, gmotnih ugodnostih ali (čim) višjem statusu v socialnih hierarhijah (prim. Lopreato in Crippen 1999: 211). To velja, denimo, upoštevati, ko presojamo koruptivne prakse političnih akterjev. Te so namreč precej pogosto – čeravno scela neupravičeno ali vsaj zmotno – ocenjene/grajane prizanesljiveje, če je videti, da odkriti/razkrinkani storilci niso vzeli podkupnin(e) zase, marveč za stranko, ki ji pripadajo (ali jo celo vodijo): kot da ne bi bila tovrstna organizacija predvsem orodje za promocijo njihovih individualnih teženj, npr. želje po osvojitvi ali ohranitvi oblastnih pozicij, ki se navezujejo na vrsto mamljivih privilegijev, vključno seveda z materialnimi.

⁶ Prim. Tombs in Hillyard 2004: 51–54. Pisca v tej zvezi opozarjata predvsem na razlike, ki se – v kontekstu »globalizacije« (kot »hegemonskega projekta« ali »nove ortodoksije«) in z njo zlepljenih »imperativov« – nanašajo na ekonomske neenakosti in vlogo (oziroma kakovost in obseg) socialne/blaginjske države. Ob tem pa ne smemo prezreti politoloških pojmovanj – njihova najpomembnejša predstavnik sta bržčas še vedno Gaetano Mosca (1858–1941) in Vilfredo Pareto (1848–1923) –, in luči katerih je sleherna družbena formacija razcepljena na vladajoče (»politični razred«) in vladane oziroma na elito (ali več njih) in množico, in sicer ne glede na površinske (ali »dermatološke«) razlike v državnopolitični organiziranosti (oziroma v načinih izvrševanja in upravičevanja oblasti), kar bi z drugimi besedami pomenilo, da so vsi režimi po svojem bistvu pravzaprav oligarhije (tudi tisti, ki so formalno »demokratski« ali večstrankarski), v okviru katerih pripadniki organizirane/aktivne manjšine (namreč posamezniki na vrhovnih pozicijah v osrednjih sferah socialnega življenja) vsiljujejo svojo voljo (pregovorno bojda relativno »tihi«) večini oziroma »masi« ljudi, in sicer predvsem s

Država je oblastna in hierarhično urejena organizacija (v tem pogledu seveda še zdaleč ni edina in niti ne vselej najmočnejša tovrstna tvorba), ki se ima/razglaša za »suvereno« (oziroma jo kot tako – vsaj formalno ali *de iure* – priznavajo tudi druge, čeprav ne nujno vse države). Suverenost (ki je, zgolj mimogrede, specifično moderni koncept,⁸ značilen za meddržavni sitem, ki se je institucionaliziral z vestfalskim mirom/sporazumom v letu 1648) je zmožnost (pravzaprav celo pravica) nacionalne države, da na »svojem« ozemlju avtonomno upravlja reči in ljudi (razlika med enim in drugimi je – predvsem po zaslugi zaskrbljujoče »postvarelosti«⁹ človeških bitij – neredko precej meglena). No, suverenost (oziroma notranja in zunanja samostojnost) nacionalne države je *de facto* praviloma zgolj relativna, tj. odvisna od njene vojaške, ekonomske, diplomatske, propagandne in kulturne moči. Več kot očitno je namreč, da obstajajo močnejše in šibkejšje države (tako prve kakor druge so vpletene v kompleksen sistem političnoekonomskih konkurenčnih bojov in napetosti¹⁰). Ta razloček (ki seveda ni več in nespremenljiv, je pa vseeno precej trdoživ) ima tudi vrsto pomembnih kriminoloških implikacij/reperkusij. Močne države si namreč lahko privoščijo zavidljivo razkošje, da ravnajo – in to v glavnem nesankcionirano! – v razmerju do šibkih na način, ki ga ni pretirano zahtevno prepoznati kot »kriminalnega« (celo ob upoštevanju razredno bolj ali manj pristranskih in zatorej neogibno krivičnih ali vsaj nelegitimnih kazenskoprnih in drugih veljavnih norm). Z drugimi besedami: močne države (oziroma ekonomske korporacije – namreč strukture zasebne, pogosto osupljivo avtoritarne/tirske

pomočjo medijskih manipulacij in ideoloških indoktrinacij oziroma »političnih formul« (Mosca). Prim. Hirschman 1991: 50–52; Coenen-Huther 2004: 59–67.

⁷ Wallerstein opozarja, da je določujoči dejavnik svetovne – na neskončni akumulaciji kapitala utemeljene – ekonomije v tem, da ni omejena z enotno politično strukturo. Kapitalistični sistem vključuje zgolj množico ohlapno povezanih političnih enot, ki se združujejo v meddržavne sisteme: »Kapitalisti potrebujejo velik trg (zato so zanje minisistemi preozki), toda potrebujejo tudi množico držav, saj le tako dosejajo prednosti v poslovanju z državami, izigravajo države, ki jim niso naklonjene, v korist tistih, ki so prijateljske do njihovih interesov. Samo obstoj množstva držav v vseobsežni delitvi dela zagotavlja to možnost« (Wallerstein 2006: 35).

⁸ Prim. Hogg 2002: 193–195. Normativni temelj, na katerem počiva ideja (in praksa) ozemeljske suverenosti, je sporazum o prepovedi vmešavanja države X (oziroma »njenega« prebivalstva) v notranje zadeve države Y. Na tej podlagi (ki izvira prav iz vestfalske pogodbe) je moderna država lahko vzpostavila bolj ali manj učinkovit (in »legitimen«) nadzor nad »svojo« (v njej »vsebovano«) družbo (prim. Beck 2003: 44–48), hkrati pa so bili izoblikovani še objektivni pogoji možnosti za »izum« (in razvoj, celo razcvet) nacionalizma kot svojevrstnega simbolno-imaginarnega »lepila«, ki zagotavlja notranjo enotnost suverene politično-oblastne organizacije (prim. Hobsbawm 2007: 22–57).

⁹ Prim. Kurz 2000: 109–123.

¹⁰ Prim. Elias 2001: 392–399.

in pohlepne/grabežljive oblasti –, katerih interese varujejo in promovirajo) lahko svoje šibkejše »kolegice« pleniijo, izkoriščajo, izsiljujejo (oziroma jim grozijo), podkupujejo, zavirajo (ali celo preprečujejo) njihov družbeni razvoj, izčrpavajo, organizirajo raznovrstne podtalne subverzije ter, če že ne gre drugače, v njih vojaško intervenirajo, in sicer bodisi neposredno bodisi posredno, tj. z vsestransko ali vsaj obilno podporo notranji opoziciji, *would-be* lakajem ali »klientom« (ki so – če se le da oziroma če to v danem primeru le ne bi bilo preveč groteskno – zahodni javnosti najraje predstavljeni kot borci za »svobodo«, »demokracijo«, »človekove pravice«, »vladavino prava« in »zasebno ekonomskopodjetniško pobudo«). Močne države lahko, skratka, izvajajo dokaj učinkovit nadzor nad šibkimi/šibkejšimi¹¹ (opozoriti velja, da tovrstna kontrola ni zgolj ekonomska, vojaška, obveščevalna, diplomatsko politična ali pravnornormativna, ampak je tudi – in to je pogosto celo najpomembnejše – tudi kulturnopropagandna, kar pomeni, da vključuje jezikovno, izobraževalno, medijsko in ideološko dominacijo ali že kar hegemonijo). To pa jim po drugi strani omogoča, da navzlic v oči bijočim škodljivim in celo nesporno protipravnim dejavnostim ostajajo – čeravno perverzno – »moralno« superierne (vsaj v očeh uradne ideologije ali »resnice«, ki jo širijo najuglednejši in najvplivnejši svetovni ter – od njihove nepretrgane produkcije »prostovoljno« odvisni – lokalno-nacionalni mediji, izobraževalne institucije, ekspertne elite in akademski krogi, ti nesporno pomembni, nemara pa celo ključni oblikovalci ali proizvajalci »javnega mnenja«, tj. glasniki in protagonisti »napredka« in avtoritativni rabsodniki o tem, kaj je dobro in kaj je slabo (oziroma katere države/vlade so »na pravi poti« in katere so »deviantne«, »malopridne« in graje, kazni ali vsaj zajedljivega posmeha in obrekovanja vredne).

Vsekakor ni posebno presenečenje, da tudi kriminološki *mainstream* – kolikor se seveda sploh ubada s *state crimes* ali (še manj verjetno) s *state harms* – namenja največ pozornosti varnostnim grožnjam in kriminalnim praksam »kvazidržav« (Jackson),¹² tj. v resnici dokaj bizarnih entitet, ki so res-

da formalno priznane kot države (kar, ne pozabimo, njihovim upraviteljem prinaša več kot otipljive ekonomske in politične ugodnosti oziroma privilegije), vendar pa jim pomanjkanje vsakovrstnih resursov onemogoča, da bi »svojemu« prebivalstvu ponudile/omogočile omembo vredno varnost, javne storitve in relativno spodobne življenjske/gmotne razmere; še več, zdi se, da političnoekonomske tvorbe s šibkimi državnimi strukturami – na območjih, kjer je večina proizvodnega procesa periferna in je zatorej slaboten vir akumulacije kapitala – neredko ne služijo niti »svoji« buržoaziji¹³ (oziroma lokalnim kapitalistom), saj funkcionirajo primarno kot penilski aparat v službi vladajoče oblastne (ali »birokratske«) elite.¹⁴ No, dandanes je v družboslovnih analizah že malone *lieu commun*, da je »globalizacija« (oziroma neoliberalna/neokonservativna nadvlada) precej oslabilala celo razmeroma močne države, namreč njihovo zmožnost (in odgovornost) za reguliranje/nadzorovanje osrednjih družbenih (in kulturnih) procesov, kar pa po drugi strani implicira, da se je izrazito povečala moč nadnacionalnih pravnopolitičnih struktur (ki so praviloma vse prej kakor demokratične ali socialno odgovorne), ekonomskih oblastnih organizacij (zlasti multinacionalnih korporacij¹⁵) in – na prvi pogled morda rahlo paradokсно – političnostrankarskih elit, ki so vse bolj neodvisne od (»volje«¹⁶) državljanov/ljudstva, saj

¹³ Prim. Ward 2004: 92–93.

¹⁴ »Šibkejša ko je država, manj bogastva lahko zbere z ekonomsko produktivnimi dejavnostmi. Posledica tega je, da postane državna mašinerija prvo in najpomembnejše področje akumulacije bogastva – s krajo in podkupovanjem na visokih in nizkih ravneh. Saj ne, da se to ne bi dogajalo tudi v močnih državah, seveda se, a v šibkih je to najbolj priljubljen način akumulacije kapitala, kar slabi zmožnost držav, da bi opravljale druge naloge. Ko postane državna mašinerija poglaviti način akumulacije kapitala, se porazgubi ves smisel regularnega prenosa oblasti naslednikom, kar vodi k divjemu ponarejanju volitev (če volitve sploh so) in k prevratniškemu prenosu oblasti, kar spet nujno krepi politično vlogo vojske. /.../ V državah, kjer imajo zelo dobičkonosne surovine (na primer nafto), je državni dohodek v bistvu renta, in tudi tu dejanski nadzor nad mašinerijo zagotavlja, da se velik del rente pretaka v zasebne roke« (Wallerstein 2006: 72–73).

¹⁵ Prim. Bauman 2002: 242–243.

¹⁶ Ta »volja« je seveda predmet nenehne medijske manipulacije (prim. Canfora 318–324), ki jo usmerja logika »spektakla« (Debord), tj. specifična oblika družbenega nadzorstva, ki ljudi istočasno individualizira/atomizira (npr. v njihovih – če odmislimo prometne »nesreče« – ločenih avtomobilih in pred njihovimi ločenimi televizijskimi zasloni) in kolektivizira (zlasti v tem smislu, da jim vsiljuje masovno družbenost in uniformiranost razmišljanja in delovanja). Zakon spektakla vlada kajpak tudi v kraljestvu medijsko vodene volilne politike: »Diskurz volilnih obdobij se osredotoča skoraj izključno na pojavnost kandidatov, na tempiranje in kroženje podob. /.../ Pojmovanje, da politiki delujejo kot zvezde in da politične kampanje sledijo oglaševalski logiki – hipoteza, ki se je še pred tridesetimi leti zdela radikalna in škandalozna – je danes samoumevno. Politični diskurz je artikuliran kot prodajni oglas, politična participacija pa je omejena na izbiranje med potrošniškimi podobami« (Negri in Hardt 2003: 262).

¹¹ V zvezi z nadzorom, ki sta ga izvajali ameriška CIA in britanska MI6 po drugi svetovni vojni v zahodnoevropskih državah (predvsem s pomočjo skrivnih polvojaških enot, organiziranih v okviru obiskurne tvorbe, ki se imenuje NATO), glej Ganser 2006: 35–70.

¹² Prim. Jackson 1990: 20–22. Šibke (oziroma neuspešne, nestabilne, propadajoče ali celo že razkrojene/razdrobljene) države so kajpak v prvi vrsti škodljive in nevarne za lastno prebivalstvo (npr. zaradi brezpravja, korupcije, revščine, moči lokalnih imenitnežev/gospodarjev, nasilja med sprtimi etničnimi, verskimi ali kako drugače pomenotnimi skupinami ...) ter neredko tudi za njihove sosede. V hegemonski evro-atlantski perspektivi pa so dojeete kot problematične predvsem zaradi tveganj, ki grozijo zahodnim družbam, recimo v tem smislu, da so gojišča raznih terorističnih struktur in organizirane kriminala (prim. Lea 2002: 149–159) ter, ne nazadnje, malone neusahljiv vir migrantov, željnih lepšega življenja v daljnih paradizih, kjer se cedijo bogastvo, pozitivno razmišljanje in sreča.

so podrejene primarno interesom kapitala¹⁷ (oziroma materialnega bogastva in njegovih ponosnih »nosilcev«). V oči bijoča kriza nacionalne države – namreč neke vrste *de facto* in *de iure* »denacionalizacija« (Splichal), podkletena še z de- ali celo antipolitizacijo (oziroma »privatizacijo«) »navadnih« ljudi (z vrsto večših institucionalnih prijemov, »odtujenih« od (ne)sprejemanja ključnih političnih odločitev) – pa je čedalje pogostejše obravnavana tudi v okviru kriminoloških refleksij, in sicer, kot je videti, predvsem v zvezi s svojevrstno normalizacijo¹⁸ kriminalnih aktivnosti (močnih in nemočnih akterjev), stopnjevanjem strukturnega nasilja (npr. v sferi heteronomnega/mezdnega dela), privatizacijo ali »komercializacijo« zagotavljanja varnosti (ki se *eo ipso* spreminja v blago, celo v statusno dobrino) in bolj represivnim (červavno ne temu primerno učinkovitim in še toliko manj pravičnim) delovanjem kazensko-pravnih sistemov.¹⁹

Država, varnost, lastnina in »produkcija škode« (»viktimizacija«)

Najmanj sporna, pravzaprav že kar bistvena naloga države je zagotavljanje varnosti (pred zunanjimi in notranjimi agresorji). To funkcijo suverene oblasti je nemara najtemeljiteje (vsekakor pa med prvimi modernimi misleci) izpostavil in utemeljil Thomas Hobbes (1588–1678). V okviru njegove (dosledno empirične, materialistične in pozitivistične) filozofije/znanosti je zgolj *Leviathan* (oziroma *commonwealth*, *state* ali *civitas*) tista umetna kultura – tj. *artificial man*, ki je rezultat dveh (kajpak zgolj hipotetičnih) pogodb, namreč prve, ki je sklenjena med naravnimi osebami (in s katero se te odredijo individualnemu

samoupravljanju ter sprejmejo »absolutno« vladavino suverena, in druge, s katero vrhovna avtoriteta jamči državljanom njihovo varnost –, ki omogoča prehod iz naravnega ali anomičnega stanja (»natural condition of mankind«) v civilno, politično urejeno družbo²⁰ oziroma preprečuje izbruh anarhistične in zelo pogubne »vojne vseh zoper vse«: dejanskega (ali pa vsaj nenehno pretečega) nasilja med ljudmi ali skupinami, ki izvirajo primarno iz tekmovanja za redke dobrine/resurse (ne pa – kot se prav v zvezi s to teorijo sicer dokaj pogosto zmotno domneva – iz biološko/evolucijsko danih, prirojnih in potemtakem nespremenljivih destruktivnih ali »zlobnih« razsežnosti/motivacij človeške narave »kot take«²¹).²² Mogočni in strah zbujajoči »le-

²⁰ Zgoščen povzetek in filozofski komentar pravil (Hobbes jih imenuje kar »naravni zakoni«), ki jih mora spoštovati vsaka državno ali politično organizirana družba (ker so pogoji *sine qua non* za vzpostavitev in ohranitev varnosti), najdemo v Priest 2007: 60–61. Spomniti velja, da zagovarja podobno stališče tudi John Locke (v delu z naslovom *Two Treaties of Government*, zlasti v drugi razpravi, ki obravnava pogoje, ki morajo biti izpolnjeni, da bi bila neka vlada upravičena ali »legitimna«), ki pa »naravno stanje« vseeno pojmuje nekoliko drugače, namreč kot (kajpak zgolj hipotetično ali hevristično) situacijo, v kateri že ima vsakdo naravne pravice do življenja, zdravja, svobode in gmotnih dobrin (pod pogojem, da so plod njegovega dela/truda), problem pa je predvsem v tem, da je sankcioniranje njihovih kršitev prepuščeno zgolj prizadeti osebi in njenim morebitnim zaveznikom (to pa je tudi ključni razlog, zaradi katerega lahko vselej izbruhne *bellum omnium contra omnes*). V tej optiki je torej temeljna naloga države (in hkrati bistvena podlaga njene legitimnosti) ta, da čim učinkoviteje zavaruje pravice, ki jih ima posameznik že pred njeno vzpostavitvijo, v prvi vrsti pa seveda »sveto« pravico do zasebne lastnine.

²¹ Ko gre za pojmovanje človeške narave, je Hobbes nedvomno manj pesimističen kakor njegov sloviti (in tudi razvpiti) predhodnik Nicolò Machiavelli. Ta je namreč sodil, da so ljudje v splošnem sebična, nevaležna, nečimrna, muhasta, lažniva, goljufiva (tj. k varanju sebe in drugih nagnjena) in pohlepna bitja (ki se najpogosteje uklonijo/podredijo zgolj v razmerju do avtoritete, ki v njih prebudi/zbuja s strahom motivirano »spoštovanje«), zato je videl temeljno poslanstvo vladarja – oziroma »političnega podjetnika« (Miglio), ki osvoji državno oblast in jo ima »v rokah« (lahko pa jo, če ni dovolj spreten, seveda tudi izgubi) – v tem, da dejavno oblikuje uporno in trmoglavo človeško naravo (v tej perspektivi pojem »država« še nima značilno modernega aktivnega pomena, tj. ni opredeljena kot abstraktna *persona*, ki je subjekt političnega delovanja, ampak je opisana primarno kot pasivni objekt, v lasti tistega, ki jo »ima«: glej Melossi 1990: 12–17). No, v tej zvezi velja opozoriti, da sodobna evolucijska (ali nova darvinistična) psihologija v glavnem pritrjuje takšnim (»makijavelističnim«) konceptijam človeške narave (ki pa je vendarle ne smemo razumeti kot naše »usode« ali »večnega prekletstva«, tj. kot neubranljive sile, ki je posameznik v nobenem primeru ne more premagati – ali jo vsaj obrzdati in ji dati avtonomno/subjektivno določeno usmeritev – in potemtakem postati »nekdo drug«, recimo neke vrste »naddlovek«). Prim. Wright 2008: 325–342.

²² Ko obravnavamo razmerje med državo in zagotavljanjem varnosti, velja vsaj *grosso modo* spomniti na zanimivo teorijo, ki jo zagovarja Tilly (1992). Po njegovem mnenju je mogoče oblikovanje/-

¹⁷ Splichal je interesno-poslovna (oziroma koruptivno-klientelistična) omrežja, v katera se vključujejo pripadniki ekonomskih in političnih elit, poimenoval s posrečeno (in tudi duhovito) oznako »bratovščine«: »Bratovščine so zamenjale bratstvo. Najpomembnejši socialni kapital so dobre zveze in prijateljstva. Vpliv zasebnih in kvazijavnih organizacij deležnikov, kakršen je na primer klub 45 predsednikov največjih nadnacionalnih korporacij v Evropi, European Round Table of Industrialists, je precej večji od vpliva večine vlad« (2008: 5). Nadvse ilustrativen zgled bratovščine *in action* (oziroma »načelne koalicije« med politiki, državnimi uslužbenci, »lobisti«, posredniki in poslovneži) je aktualna afeta – z groteskno pomenljivim imenom – *Patria*, v zvezi s katero ni žalostno le to, da je bila zares sprožena šele po zaslugi finskih preiskovalcev (červavno je bilo že od samega začetka na dlani dovolj znamenj, da gre za skrajno sumljivo »poslovanje«) in da je pokazala – če odmislimo komisijo za preprečevanje korupcije (enega najbolj neljubih trnov v gnilih petah tukajšnjih oblastnikov) – na sila zgovorno aktivno pasivnost domačih organov kazenskega pregona, ampak tudi to, da so bile v javnosti problematizirane večinoma zgolj morebitne (pravzaprav precej verjetne) podkupnine, ne pa tudi dejstvo, da je bilo to (pre)drago, nepotrebno, nekoristno, celo škodljivo gibljivo železje sploh kupljeno.

¹⁸ Prim. Lea 2002: 134–160.

¹⁹ Prim. Christie 2004: 51–66; Young 2007: 14–16.

viatan«, ki ima monopol nad (pri)silo (oziroma – če se zgodi, da represivni aparat izgubi avro legitimnosti – nad nasiljem), je seveda zgolj ena izmed političnih »opcij« za onemogočanje virtualnega »condition of warre«²³ (v katerem »every man is Enemy to every man« in kjer je človeško življenje »nasty, brutish and short«), poleg tega pa zagotavlja red – oziroma »pacifikacijo« ali »civiliziranje« (Elias) – predvsem znotraj nacionalnih držav, medtem ko ostaja njihovo medsebojno ekonomsko in politično tekmovanje (za »redke« resurse) še vedno bolj ali manj konfliktno (ter kot tako vsaj potencialni vir nestabilnosti in vsakovrstnih nevarnosti). Vseeno pa velja priznati, da je Hobbes sodobno politično (in konec koncev tudi kriminološko!) teorijo obogatil z nesporno dragocenim spoznanjem: družbeni red (tj. strukturirani, relativno predvidljivi vzorci interakcij in rutinskega vedenja) ni samoumevni rezultat naravnih zakonitosti ali transcendentnih sil (npr. božje volje), ampak je nekaj, kar je treba nenehno (po)ustvarjati, in to z raznovrstnimi (zgodovinsko in družbeno bolj ali manj spremenljivimi) mehanizmi socialne kontrole.

Varnost je tudi v postmodernem, baje vse bolj »sploščenem« ali »nerazbrzanem« svetu izredno pomembno, morda celo osrednje politično vprašanje (oziroma problem). Ta dobrina/vrednota ima seveda več, pravzaprav (vsaj v aktualni »družbi tveganj«) že celo nič koliko razsežnosti. Vseeno pa se zdi, da je njena bistvena (in kajpada tudi nujno kontroverzna) podlaga po svoji naravi »pravna«: varnost (ki je – čeravno ozaljšana s pridevniki, kot so »nacionalna«, »institucionalna«, »javna«, »skupnostna« ali »urbana« – vselej, vsaj »v zadnji instanci«, zgolj individualna, tj. nekaj, kar zadeva konkretno človeško bitje) je namreč, strogo vzeto, predvsem možnost oblastno zajamčenega

ustvarjanje modernih držav (*state formation* ali *nation building*) še najustrezneje pojasniti s fenomenom, ki se mu v angleščini sicer reče »protection rackets«: gre za varnost, ki jo svojim »strankam« prisilno zagotavljajo pripadniki organiziranega kriminala. Tilly, skratka, trdi, da velja tvorce države (*state makers*) interpretirati kot neke vrste »nasilne podjetnike« (*coercive and self-seeking entrepreneurs*), ki podrejenim ljudem zagotavljajo ali vsaj zadosti prepričljivo obljublajo varnost (pred nevarnostmi, ki so bodisi realne bodisi umišljene ali pa so celo take, ki jih ustvarijo kar oblastniki sami) v zameno za denar (v obliki davkov) in druge ugodnosti. V optiki njegove teorije so vladajoči v zgodnji moderni Evropi – predvsem zaradi finančnih potreb, ki so bile posledica medsebojnega vojaškega tekmovanja – razvili trajni interes za varovanje in promocijo akumulacije kapitala (sodna in zakonodajna/parlamentarna oblast sta v naslednjem koraku omogočili relativno predvidljivost in zanesljivost tega »legitimno organiziranega kriminala« – to je namreč bistveno za obstoj relativno stabilnih lastninskih pravic –, pozneje pa se je tovrstna »pravna varnost« razširila še na druge/nizje družbene sloje, ki so v zameno za kvaziprostovoljno sodelovanje zahtevali in tudi dobili še druge ugodnosti ali koncesije). Prim. Ward 2004: 91–92; Sack 1998: 42–43.

²³ Prim. Scheerer in Hess 1997: 105–106; Hogg 2002: 192–195.

(v sili in propagandi – oziroma, z drugimi besedami, v delovanju represivnih in ideoloških aparatov – utemeljenega²⁴) uživanja »pravic« (to pa med drugim implicira, da je sicer dokaj razširjeno razlikovanje med socialnoekonomsko in pravnopolitično varnostjo – oziroma »pravno« in »socialno« državo – konceptualno skrajno vprašljivo ali celo scela napačno/zavajajoče). Seznam (možnih in dejanskih/veljavnih) pravic je nedvomno vrtoglavo obsežen, vseeno pa ni pretirano težavno prepoznati njegove najpomembnejše prvine, namreč lastninske pravice, *right of property* (ne nazadnje bi lahko tudi suverenost nacionalne države, resda zelo v grobem, »prevedli« kot specifično – čeravno vsaj načeloma hudo vprašljivo²⁵ – lastninsko upravičenje do ozemlja, na katerem »avtonomno« izvaja svojo zakonodajno, sodno in izvršilno oblast ter seveda bolj ali manj uspešno/odločno brani njegovo »nedotakljivost« ali »celovitost«).

Lastninska pravica je abstraktna in formalna: njenemu nosilcu (pravnopolitičnemu subjektu) omogoča, da svobodno/prostovoljno (oziroma pogodbeno) razpolaga s tem, kar pač ima (npr. s samim sabo – tj. s svojim telesom, energijo, časom in zmožnostmi –, gmotnimi in »moralnimi« dobrinami, denarjem, produkcijskimi sredstvi ...), in to na način, o katerem predpostavljeno racionalni akter presodi, da je v njegovem najboljšem oziroma znosno dobrem (ali vsaj ne najslabšem) interesu (opozoriti velja, da so v perspektivi vladajoče – značilno moderne, kapitalistične ali meščanske – ideologije vsi pravi subjekti fiktivno izenačeni, in sicer ne glede na to, da se precej razlikujejo po tem, kar imajo »v lasti«,²⁶ medtem ko so bili v antičnem sveti sužnji in gospodarji dojeti kot bitja, ki so

²⁴ Prim. Russell 2007: 95–96.

²⁵ Lastnina nad »zemljo« (oziroma naravnimi bogastvi) je neizbežno problematična že (oziroma med drugim tudi) zato, ker njen objekt ni plod človeškega (v splošnem pravzaprav vselej in povsod družbenega) dela. Na ta vidik je opozoril že Rousseau: »Kako naj se človek ali ljudstvo polasti velikanskega zemljišča in ga vzame vsemu človeškemu rodu drugače kakor s kaznivo uzurpacijo, saj s tem drugim ljudem vzame bivališče in hrano, kar je narava dala vsem« (1960: 83). Precej podobno argumentacijo najdemo tudi v njegovi *Razpravi o izvoru in temeljih neenakosti med ljudmi*: »Prvi, ki si je ogradil neko zemljišče in si domislil reči, *to je moje*, ter našel dovolj preproste ljudi, da so to verjeli, je bil prvi utemeljitelj civilne družbe. Koliko zločinov, vojn, umorov, koliko trpljenja in grozot bi bil prihranil človeškemu rodu tisti, ki bi izdrl kole ali zasul jarek ter zaklical svojim podobnikom: 'Nikar ne poslušajte tega sleparja. Izgubljeni ste, če pozabite, da sadovi pripadajo vsem, zemlja pa nikomur;' toda vse kaže, da so tedaj svari že prišle do točke, da niso mogle več ostati take, kakršne so bile; kajti ta ideja o lastnini, odvisna od mnogih predhodnih idej, ki se niso mogle roditi drugače kot zaporedoma, se v človeškem duhu ni oblikovala naenkrat. Treba je bilo narediti precejšen razvoj, si pridobiti dokaj spretnosti in luči razuma, jih prenašati iz dobe v dobo, preden je človek prišel do te zadnje stopnje naravnega stanja« (1993: 57).

²⁶ Prim. Rogue 2005: 75–78.

neenaka že po svoji »ontološki« naravi). Še več, temeljna značilnost pojavov, ki jih navadno dojemamo (in obravnavamo) kot »kriminalna« dejanja (npr. različne oblike telesnega nasilja, kraje in goljufije), je ravno v tem, da neposredno napadajo zmožnost pravnega subjekta, da svobodno (v skladu z lastno »prosto« voljo, *free will*) upravlja to, kar je njegovo.²⁷ Kazniva dejanja so torej najresnejše ali vsaj najočitnejše (vsekakor pa vrednostno-normativno zlahka dojemljive) kršitve modela/ideala normalne menjave (med, kot pravimo, »svobodnimi« in »racionalnimi« lastniki), saj ogrožajo ključni pogoj njene možnosti (v tem pogledu se vsebinsko razlikujejo od »civilnopravnih« kršitev, ki postavljajo pod vprašaj ali onemogočajo »zgolj« zadovoljivo/uspešno realizacijo interesa te ali one pogodbene stranke). Vendar pa od tod ne bi smeli prenašati sklepati, da je država le pasivni varuh (ali »nočni čuvaj«, ki pa seveda z večjo ali manjšo vnemo dela tudi podnevi) tega, kar ljudem »upravičeno« pripada, in da je kazenskopравни sistem najpomembnejši aparat za obrambo lastninske pravice (načeloma vseh pravnih subjektov, tj. močnih in šibkih, bogatih in revnih ter seveda »onih vmes«, namreč bogatašev in revežev »na čakalnju«) oziroma za reprodukcijo »družbenega reda«. ²⁸ No, jasno je, da kazenskopравни sistem ne podpira etabliranih institucij (in družbenoekonomskih neenakosti) zgolj z represivnim delovanjem, ampak tudi s svojo »implicitno« ideologijo,²⁹ npr. na

ta način, da je – v bistvu bržkone neizogibno³⁰ – osredotočen na individualne kriminalce in njihovo »subjektivno krivdo« (s čimer v precejšnji ali celo odločilni meri odmisli strukturne in druge – npr. biološke – kriminogene dejavnike, na katere nima posameznik nobenega omembe vrednega vpliva), ali pa tako, da upošteva obstoječa lastninska razmerja kot normativno-vrednostno (ali celo pravično) merilo za presojo resnosti (ali protidružbene narave) vsakokratnih kriminalnih dejanj. Toda pozor. Vse to je vendarle relativno zanemarljivo (ali, če smo za odtenek previdnejši, manj pomembno)³¹ v primerjavi

²⁷ Prim. Reiman 1998: 208–212.

²⁸ V zvezi s teoretskimi refleksijami »problema« socialnega reda (*social order*), velja vsaj na kratko opozoriti na dve zares temeljni intelektualni tradiciji, tj. na severnoameriško in evropsko (od sedemdesetih let dalje postaja razloček med njima čedalje manj opazen in pomemben). V prvi perspektivi, ki se opira predvsem na simbolični interakcionizem (ta pa temelji na socialni psihologiji, ki jo je razvil George Herbert Mead), je vprašanje družbene »urejenosti« (oziroma reprodukcije in integracije socialnega sistema) skraćeno na problematiko »družbenega nadzorstva« (*social control*), tj. na vpeljavo posameznika v konformne tirnice (kar pomeni pravzaprav isto kakor »socializacija«). V tej optiki je socialna kontrola opisana kot skupek »generativnih« procesov, ki proizvajajo zavest, osebnost, motivacije, identiteto, organiziranost in, ne nazadnje, konsenz, tj. kolektivno in individualno usmerjenost k skupnim vrednotam, šele v drugotnem smislu pa socialna kontrola vključuje raznovrstne (npr. represivne in terapevtske) reakcije na deviacije (vedenjske, čustvene ali miselne odmike od »pravih poti«). V okviru evropske tradicije pa vseskozi prevladuje dualistično stališče, ki poudarja državno oblast, razredno dominacijo in ideološko hegemonijo: razmerje med posameznikom in družbo je v temelju konfliktno, človeška narava pa ni nikoli povsem socialno in kulturno determinirana. V tem teoretskem »scenariju« ima tudi kazenskopравни sistem – s svojo »logiko« represivnega sankcioniranja – osrednjo vlogo (drugi mehanizmi družbenega nadzorstva so zgolj »pomožni«: njihova funkcija je bodisi ustvarjanje »neavtentičnih« motivacij ali pa »cenzuriranje« normativnih kršitev z nezakenskopravnimi sankcijami). Prim. podrobnejšo analizo v Pitch 1995: 10–27.

²⁹ Prim. Reiman 1998: 156–165.

³⁰ Ta dilema je v kriminologiji navadno zgoščena v vprašanju, ali (in kako) je v krivični družbi mogoče pravično kaznovati. Ko gre za negativno sankcioniranje, ima ideja pravičnosti v splošnem dve razsežnosti: (a) enakost, npr. v tem smislu, da naj bodo enako »krivi« storilci vsaj približno enako kaznovani (tu se odpira predvsem problem *upper-class crime*, zakaj očitno je, da »slabe« aktivnosti ekonomskih in političnih mogotcev pogosto niso niti definirane niti obravnavane kot »kriminalne«); (b) sorazmernost, npr. v tem smislu, da naj bo strogost kazni usklajena z resnostjo (ali »zlobnostjo«) normativne kršitve. Pravičnost je neredko predstavljena kot vrednota, ki je v nasprotju s težnjo po čim večji učinkovitosti (ali družbeni koristnosti) kazenskih sankcij (npr. na ravni njihovega zastraševalnega, nevtralizacijskega in terapevtskega/rehabilitativnega delovanja), vendar pa ob tem ne smemo pozabiti, da je zaznana neučinkovitost kazenskoprnega sistema pojav, ki že kot tak ustvarja občutek krivičnosti (in torej ne le oceno, da kriminalne aktivnosti niso pretirano tvegane oziroma so v tem pogledu povsem »racionalne« rešitve posameznikovih problemov), in sicer predvsem pri lojalnih državljanih, ki se jim utegne zazdeti, da je njihovo osebno »žrtvovanje« pravzaprav obravnavano nepravilno ali nepošteno (oziroma je celo nesmiselno). Po drugi strani pa je tudi jasno, da kazenskopравни sistem (ki ga ne nazadnje upravlja in financira država) ne more kaj dosti vplivati na kriminogene družbenoekonomske procese/strukture ali na vlado, ki jih s svojo (ne)politiko podpira ali celo spodbuja. To bi z drugimi besedami pomenilo, da je kaznovanje (in po analogiji seveda tudi nagrajevanje!) v krivični družbi vselej bolj ali manj nepravilno (prim. Roshier 1989: 119–125). Toda to vendarle ni razlog zoper sankcioniranje kriminalnih dejanj (ki so dejansko skrajno redko herojska, plemenita ali moralno in politično neoporečna), saj bi to le še povečalo obseg škodljivih ravnanj, krivic in nevarnosti v družbi. V zvezi z marksistično obravnavo kriminalitete, katere protagonisti so (pogosto iz proizvodnje izključeni) pripadniki »capinskega proletariata« oziroma (naj)nižjih socialnih plasti, glej Walsh 2002: 199–200.

³¹ Tudi Tombs in Hillyard (2004: 34–38) poudarjata, da je civilnopravnih (ne pa kazenskoprnih) sistem tisti, ki igra zares bistveno vlogo pri rutinskem funkcioniranju kapitalistične ekonomije/družbe, pri čemer še posebej opozarjata na norme, ki se oblikujejo – navadno svetlobna leta daleč od oči in ušes javnosti – na transnacionalni ravni. Tovrstno internacionalno pravo (produkt »nesvetega zavezništva« med desničarskimi poslovnimi, akademskimi, političnimi in medijskimi veljaki, zagovorniki »prostega« trgovanja, *free trade*), ki vsekakor pomembno omejuje možne/uresničljive politične opcije nacionalnih vlad, pogosto sistematično favorizira zasebno sfero pred javno (oziroma varuje in promovira interese tanke in osupljivo premožne manjšine v škodo rela-

z dejansko ali vsaj potencialno/virtualno funkcijo države pri avtoritativnem določanju, kaj je (oziroma naj bi bilo) čigavo, tj. pri oblastni (s fizično silo in propagandno-ideološko močjo podkleteni) opredelitvi lastnine »in the first place« (npr. z veljavnimi predpisi, ki urejajo dedovanje, obdarovanje, nakup zemljišč, uporabo naravnih resursov, odgovornost podjetja ter njegovih lastnikov in upravljalcev – oziroma konstitucijo poslovnih korporacij kot pravne osebe –, delovna in dohodkovna razmerja, posojanje denarja, (ne)sprejemljivost posameznih ekonomskih aktivnosti ...).

Povzemimo in podčrtajmo temeljno poanto. Centralni (in konec koncev tudi najbolj »vnetljiv«) pravno-politični problem sleherne družbene skupnosti (celo človeštva v celoti!) je mogoče najpreprosteje formulirati takole: kaj je – oziroma naj bo – čigavo³² (vključno seveda s tem, kar posameznik je

tivno in celo absolutno prikrajšane večine). *North American Free Trade Agreement* (NAFTA), denimo, omogoča korporacijam, da tožijo vlado (tiste države, ki je podpisnica tega sporazuma), če se jim zaradi njenih ukrepov zmanjša dobiček (zanimivo je, da poteka taka pravda pred tajnim sodiščem).

³² V luči značilno modernega oziroma liberalnega pojmovanja je zgolj človeško delo tisto, ki naj velja kot temelj lastninske pravice, *droit de propriété* (prim. Rogue 2005: 58–66). To tezo je podrobno razvil že Locke, ki jo je oprl na normativno podmeno, da je sleherni posameznik najprej lastnik samega sebe (npr. svojega telesa) in potemtaka tudi dela, ki se ga loti, ter sadov, ki so plod njegovega truda. Recimo: bolj ko nekdo obdeluje (»kultivira« ali »humanizira«) zemljo, bolj mu ta pripada (v tej optiki zasebno prilaščanje zemljišča nikomur zares ne škodi, zakaj predpostavljeno je, da je naravnih resursov dovolj za vse, za nameček pa ima taka apropiacija svojo inherentno omejitve že v sami človeški naravi, kajti upoštevati je treba, da posameznikove zmožnosti za delo nikakor niso neskončne). Tovrstne utemeljitve lastninske pravice so že kmalu trčile ob ostre kritike, ki so se pogosto sklicevale na argument, da si je nemogoče zamisliti delo in lastnino ločeno, tj. zgolj na ravni posameznika. Z drugimi besedami: človeško delo je v splošnem (še zlasti pa tedaj, ko implicira funkcionalno specializacijo, ki jo narokujeta družbena delitev ekonomskih dejavnosti in mehanizem/logika menjave) vselej kolektivno. Več kakor očitno je namreč, da posameznik pri svojem delu uporablja orodja, stroje, znanja, veščine, jezik, hrano, oblačila, obutev in še malone nepregledno množstvo drugih dobrin, ki so rezultat minulega in aktualnega/živega dela neprétevné armade drugih ljudi, zaradi česar vrednosti, ki jo ustvari on sam, ne moremo šteti za njegovo lastnino, ampak zgolj za prispevek k skupnemu/družbenemu bogastvu. Tu pa je še dodatni problem, ki zadeva pridobivanje/prisvajanje bogastva *in concreto*, namreč v resničnih družbenozgodovinskih okoliščinah ali procesih. Pomislimo (da ne bi zdrknili predaleč v preteklost) zgolj na to, kako je nastala »prvotna akumulacija«, tj. temelj/izhodišče kapitalističnega produkcijskega načina: v prejšnji, celo odločilni meri z osvajanjem, podjarmljenjem, brezobzirnim izkoriščanjem, plenjenjem, roparskimi umori, iztrebljanjem, preganjanjem, goljufijami in drugimi oblikami v bistvu kriminalnega/zločinskega nasilja (glej obsežno analizo v Marx 1986: 650–690).

ali ima že »kot tak«)? To trnovo vprašanje obsega/predpostavljajo pisano množico nadaljnjih, prav nič manj kontroverznih (pod)spraševanj. Recimo: Ali je posameznik lastnik svojega življenja (pritrtilni odgovor implicira eksplicitno priznanje pravice do »samomora« oziroma umnega³³ umika s tega sveta, in sicer na način, ki je avtonomno določen)? Kolikšen del svojega časa, energije in (z)možnosti mora nekdo »odstopiti« družbi (ali človeškemu rodu) v obliki dela, tj. instrumentalne, heteronomne, nesvobodne/nujne in neodpravljljive aktivnosti, ki je, kot vsi najbrž še vse predobro vemo, *conditio sine qua non* za zadovoljevanje individualnih in kolektivnih potreb? Katere ekonomske aktivnosti velja šteti za družbeno koristne? Kolikšen dohodek (in *eo ipso* obseg uporabnih ali porabniških dobrin) naj pripada posamezniku v zameno za njegov delovni prispevek k skupni blaginji? Kako velike razlike v plačah in materialnem premoženju so še sprejemljive ali dopustne? Ali sta revščina in bogastvo (pravno, politično,³⁴ moralno in ekonomsko) upravičena ali »legitimna« fenomena? Koliko in katere prvine premoženja lahko posameznik pridobi z dedovanjem? Kaj sme nekdo podariti drugi osebi? Čigava je »zemlja« (oziroma naravna bogastva)? Kako razdeliti presežek, ki je plod skupnega, čeravno (zaradi prednosti višje produktivnosti) funkcionalno diferenciranega in specializiranega dela? In tako naprej. Seznam tovrstnih problemov – ki so kajpak tudi eminentno kriminološki,³⁵ saj njihove vsakokratne (zgodovinsko in družbeno kontingentne) »rešitve« odločilno vplivajo ne

³³ To oznako uporablja Nietzsche, ki razlikuje dve vrsti smrti, namreč naravno/neprostovoljno in umno/prostovoljno: »Naravna smrt je od vsakršnega uma neodvisna, resnično *neumna smrt*, pri kateri bedna substanca lupine odloča o tem, kako dolgo bo obstalo jedro: pri kateri je torej zakrnevajoč, pogosto bolehen in otopel ječar tisti gospodar, ki določi točko, ko naj bi njegov imenitni zapornik umrl. Naravna smrt je samomor narave, torej uničenje umnega bitja po neumnem bitju, ki je povezano z njim. Obratno se lahko zdi le v religiozni luči: ker tedaj, kako pošteno višji (božji) um izreče svoj ukaz, ki mu mora slediti nižji um. /.../ Modra odreditev in določitev smrti sodita v zdaj povsem nerazumljivo in nemoralno zvonečo moralo prihodnosti, katere jutranja zarja mora biti njenemu opazovalcu v nepopisno srečo« (2005: 522–523).

³⁴ Nietzsche (2005: 566), denimo, ocenjuje, da ima demokracija (kot politični sistem, ki bi, po njegovem mnenju, morala stremeti k temu, da bi čim večjemu številu ljudi zagotovila neodvisnost mnenj, življenjskega načina in pridobivanja) tri velike, »smrtne« sovražnike, in sicer reveže/brezposestneže, bogataše in stranke.

³⁵ Že Beccaria je uvidel, da ima krivična porazdelitev gmotnega bogastva (oziroma ekonomske moči, ki jo varuje lastninska pravica, podprta z oblastno silo in propagando) izredno pomembne kriminogene reperekusije: »Tatvine, ki jih ne spremlja nasilje, bi morale biti kaznovane z denarno kaznijo. Kdor išče, da bi se okoristil s tujim, mora biti osiromašen za svoje. Toda to je ponavadi samo zločin revščine in obupa, zločin nesrečnega dela ljudi, katerim pravica do lastnine (strašna in nemara nepotrebna pravica) ni pustila drugega kakor gol obstoj« (2002: 91).

le na obseg in strukturo »kriminalitete« (in seveda na legitimnost kazensko-pravnih sankcij), marveč tudi ali celo predvsem na naravo in stopnjo strukturnega nasilja – je namreč v resnici še dosti obsežnejši. Vseeno pa ne smemo prezreti nemara ključne dileme: kdo in kako naj nanje odgovarja/odgovori? Vladajoči razredi? Intelektualne elite (ali »stroka«)? Ljudstvo (npr. v okviru javnih razprav in demokratskih postopkov)? Trg? Nadnacionalni organizmi (oziroma praviloma skrajno »netransparentni« organi svetovne »države kapitala«)? Izročilo (oziroma toga inercija, ki jo poganja načelo strukturno-zgodovinskega ponavljanja ali »vračanja vedno enega in istega«) ...? Možnih vrednih politično-ideološki »issue«. Še več, dandanes (pravzaprav že kar nekaj časa) vse bolj prevladuje prepričanje, da je dobro, da se država čim manj »vmešava« v gospodarstvo oziroma da se (po možnosti čim dlje) »umakne« iz te osrednje sfere družbenega (in v splošnem tudi individualnega) življenja. Takšno stališče je po eni strani precej neumno: država se pač ne more preprosto umakniti iz družbeno-ekonomskega »vesolja«, saj s svojimi normativnimi akti (vnostmi), represivnimi aparati in ideološkim funkcioniranjem *sine qua non* za rutinsko funkcioniranje kapitalističnega sistema, poleg tega pa tudi »oslabljena« država (ki se sicer v marsičem trudi posnemati zasebno podjetje) ostaja najpomembnejši ekonomski akter v nacionalnem okviru,³⁷ in sicer tako kot potrošnik/nakupovalec kakor

V redu. Ampak to, kar v postmodernih časih verjetno še najbolj bode v oči, je dejstvo, da zgoraj, resda le *grosso modo*, skicirana lastninska problematika (ki je včasih označena tudi kot »vprašanje ekonomske pravičnosti«) v glavnem – če odmislimo puhle retorične in demagoške eskapade – sploh ni omembe vreden politično-ideološki »issue«. Še več, dandanes (pravzaprav že kar nekaj časa) vse bolj prevladuje prepričanje, da je dobro, da se država čim manj »vmešava« v gospodarstvo oziroma da se (po možnosti čim dlje) »umakne« iz te osrednje sfere družbenega (in v splošnem tudi individualnega) življenja. Takšno stališče je po eni strani precej neumno: država se pač ne more preprosto umakniti iz družbeno-ekonomskega »vesolja«, saj s svojimi normativnimi akti (vnostmi), represivnimi aparati in ideološkim funkcioniranjem *sine qua non* za rutinsko funkcioniranje kapitalističnega sistema, poleg tega pa tudi »oslabljena« država (ki se sicer v marsičem trudi posnemati zasebno podjetje) ostaja najpomembnejši ekonomski akter v nacionalnem okviru,³⁷ in sicer tako kot potrošnik/nakupovalec kakor

tudi v vlogi »delodajalca« oziroma upravljavca najete delovne sile ali človeško-proletarskega »blaga« (ki je v tukajšnjem kontekstu videti sicer precej nezadovoljno s svojimi delovnimi razmerami in mezdami). Po drugi strani pa je omenjena teza tudi srhljiva, saj implicira svojevrstno prepoved javnega/političnega, po možnosti kajpada demokratično formiranega/usmerjenega vpliva in nadzora nad osrednjimi družbenimi procesi in strukturami. Z drugimi besedami: opraviti imamo s »politiko«, ki iz politike vztrajno (in žal relativno uspešno) dela malone brezpredmetno ali jalovo aktivnost in ki le še stopnjuje že itak zaskrbljujoče razširjeni državljanski »privatizem« (Habermas), cinizem, nezaupanje (do državnih institucij), odtujenost in nasploh dokaj borno zanimanje za javne zadeve. In celo še huje: gre za »politiko« (oziroma, še natančneje, za vladanje »z distance«,³⁸ ki vključuje prenos oblastne moči na zasebne gospodarje ter njihove organizacije, institucije in forume), ki državljane prepušča na milost in nemilost »slepi« igri, pravzaprav nasilju³⁹ tržnih (kvazaravnih) dejavnikov, za nameček pa tudi žrtvuje normativni ideal človekovih pravic (predvsem pravice do ekonomske varnosti) na oltarju varovanja in celo brezsravnega malikovanja privatne lastnine (ter *eo ipso* tudi osupljivo velikih, celo čedalje globljih socialnih neenakosti znotraj nacionalnih držav in med njimi). V tej zvezi velja, skratka, poudariti, da v

saj brez močnih državnih struktur, še zlasti na jedrnih področjih, ne morejo preživeti. Močne države zagotavljajo njihov obstoj, so njihov življenjski sok in ključni element pri ustvarjanju velikih dobičkov. Moč držav ne upada zaradi povečevanja ideologije liberalizma in moči transnacionalnih korporacij, temveč ker ideologija liberalizma vse bolj slabi in ker so korporacije vse bolj ranljive ... /.../ Ideologija liberalizma je bila globalna geokultura od sredine 19. stoletja naprej. Šele v zadnjih dvajsetih letih pa resno zgublja sposobnost, da bi zagotovila legitimnost državnih struktur, s katero je več kot sto let zadrževala pritisk delavstva. Globalni liberalizem je obljubljal reforme, zboljšanje in zmanjšanje družbene in ekonomske polarizacije kapitalističnega svetovnega sistema. Ta obljuba pa je izgubila svoj čar, ker so ljudje v zadnjih dvajsetih letih povsod spoznali, da ni prišlo do zoženja polarizacije, in še več, da je zgodba zadnjih sto petindvajset let, ali pravzaprav zadnjih petsto let, zgodba o nenehni in vse večji polarizaciji na globalni ravni, ki še danes naglo narašča« (1999: 41–42).

³⁸ Prim. Lea 2002: 117–127.

³⁹ Večje ko je ekonomsko nasilje (npr. vroči konkurenca za službe, negotovost prejkone (pre)malo plačane zaposlitve, slabe delovne razmere, neznosni ali že celo naravnost ponižujoči storilnostni pritiski, podaljševanje delovnega časa, zmanjševanje socialne mezde, krčenje delavskih pravic ...), večja je skušnjava, da bi z zaostrenimi represivnimi prijemi (ki so navadno podkletenimi s ceno moralistično propagando) prisilili prodajalce delovne sile, da se (prosto)voljno uklonijo danemu »stanju stvari« in spokojno, a vseeno odgovorno in disciplinirano sprejmejo svojo bedno življenjsko (pravzaprav suženjsko!) »usodo«: vsekakor ni nobeno presenečenje, da je do pravcate eksplozije zaporniške populacije prišlo ravno v tistih socialnih okoljih (npr. v ZDA), kjer so najbolj dosledno/pobožno aplicirali neoliberalne dogme (prim. Rogue 2005: 88–91).

³⁶ Zanimivo (in dandanes v glavnem že povsem pozabljeno!) je, da je celo Locke – sicer odločni zagovornik teze, da nima nihče pravice do tistega, kar je proizvedel nekdo drug – menil, da ima vsakdo lastninsko pravico do tega, kar je ustvaril ali odkril, zgolj v primeru, »where there is enough, and as good left in common for others« (1980: 27). Priest (2007: 114) od tod pravilno sklepa, da so – vsaj v okviru politične filozofije, ki jo je razvil Locke – interesi skupnosti kot celote močnejši od individualne pravice do privatne lastnine.

³⁷ Wallerstein opozarja, da kapitalistični proizvajalci potrebujejo države veliko bolj kakor delavci. Razlog je na dlani: močna država kapitalistom omogoča relativne monopole, finančne transferje (ali subvencije) in eksteralizacijo stroškov. Toda, zakaj moč držav upada? Wallerstein ponuja naslednji odgovor: »Kolikor analitiki o tem govorijo, razlog navadno vidijo v tem, da so transnacionalne korporacije tako povsem globalne, da lahko obidejo države. Vendar transnacionalna narava podjetij ni nič novega, zdaj le več govorijo o njej. Nadalje ta pogled predpostavlja, da si transnacionalne korporacije želijo, da bi bile države šibke, kar preprosto ne drži,

razmerju med lastninsko pravico (zlasti do gmotnih virov) in človekovimi pravicami ne vlada nikakršna idilična harmonija, marveč huda, mučna napetost (pravzaprav že kar antagonizem). V bistvu imamo tu opraviti z vprašanjem (moralne in politične) prioritete: treba se je pač odločiti, ali naj imajo – ko gre za dostop gmotnih virov – prednost splošne človekove pravice, ki temeljijo na (nezadovoljenih) materialnih potrebah, ali pa obstoječa lastnina ureditev/upravičenja. Waldron to dilemo formulira takole: »Pri razglašanju socialnih pravic ne prosimo imetnikov lastnine, naj bodo malo bolj darežljivi. Postavljamo globlje vprašanje: s kakšno pravico trdijo, da je nekaj izključno njihovo, navkljub veliki revščini drugih? Vztrajamo pri tem, da mora lastnina odgovarjati pred sodiščem potrebe in ne obratno« (2000: 187).⁴⁰

V sodobnih kriminoloških refleksijah⁴¹ je problematika, ki vključuje situacije, v katerih so zaradi specifične državne politike (storitev in opustitev) prizadeti »temeljni blaginjski interesi« (Feinberg) ali temeljne človekove potrebe (oziroma pravice), obravnavana bodisi kot »state crime« bodisi kot »state harm«. Druga opcija je videti dosti obetavnejša, saj se elegantno izogne uporabi precej kontroverzne, emocionalno obtežene in dvoumne oznake »kriminal« (*crime*), ki lahko navadno pomeni dvoje: (a) kršitev veljavne norme (nacionalne ali internacionalne); (b) vedenje, ki je moralno, politično ali kako drugače negativno in si zatorej zasluži vsaj neformalno sankcioniranje, npr. sramotenje (no, možno pa je seveda tudi to, da tisti, ki izreče in zagovarja tovrstno sodbo, hoče ali zahteva, da naj se taki dogodki v prihodnje inkriminirali in se torej preobrazili v kazniva dejanja v ožjem, tehničnem pomenu). Skratka: pojave, kot so npr. revščina, groteskne (oziroma nelegitimne, čeravno legalne) neenakosti v dohodkih in premoženju (ter nanje oprta socialna razslojenost in hierarhija⁴² ugleda/spoštovanja), brezposelnost, ekonomska negotovost in tako dalje, je po našem

mnenju ustrežnejše (vrednostno in normativno) interpretirati kot oblike viktimizacije (»(re)produkcije škode«), za katere je odgovorna država kot pravzaprav edina politična organizacija, ki jo ima na voljo družba za doseganje svojih ciljev. Ha, seveda pa je tudi tak pristop v marsičem hudo problematičen, zakaj izraz »škoda« (ali »viktimizacija«) je gotovo zelo splošen, tako da ga je mogoče uporabiti v nadvse različnih kontekstih. Še več, upoštevati velja, da je državna politika navadno vselej za nekoga koristna, za drugega pa škodljiva (težko, čeravno načeloma ne nemogoče, si je zamisliti politični ukrep ali zakon, ki bi bil zadovoljiv prav za vse), pri čemer pogosto ni povsem jasno, kdo so pravzaprav tisti, katerih interesi ali želje so v danem primeru najbolj favorizirani. Tudi tedaj, ko določene politične (ne)aktivnosti podpira večina prebivalstva (ali volilnega telesa), to še ne pomeni, da so že zgolj zaradi tega »dobre« oziroma da jih ni mogoče ovrednotiti kot nesprejemljivo ali nedopustno viktimizacijo te ali one manjšine. Ključno je torej to, katere škode naj štejejo za (ne)sprejemljive ali (ne)legitimne.⁴³ Odgovor na

so družbeno in zgodovinsko precej spremenljive. Odvisne so v prvi vrsti od vladajoče definicije »idealnega« (socialno najbolj zaželenega) človeka, tj. od »kulturnih vrednot«, ki funkcionirajo kot normativno merilo za pohvalo in grajo, nagrajevanje in kaznovanje, negativno in pozitivno ojačevanje, odobravanje in neodobravanje, sprejemanje in zavračanje, občudovanje in zaničevanje, spoštovanje in preziranje ... Z drugimi besedami: srčika ali temeljni kamen socialne kontrole je nadzor nad vrednotami (dominantnimi opredelitvami tega, kar je prav in kar je narobe, kar je sprejemljivo in kar je nesprejemljivo, kar je zaželeno in kar je nezaželeno, kar je lepo in kar je grdo, kar je všečno in kar je nevršečno ... To pa pomeni, da je z vidika reformiranja družbe ključno vprašanje naslednje: v kolikšni meri je mogoče predrugčiti obstoječe vzorce (ne)odobravanja? Saj res, kako prožna utegne biti v tem pogledu družba oziroma, še natančneje, njeni člani? Glej podrobnejšo analizo v Wright 2008: 227–251.

⁴³ Čeravno je ideološka reprodukcija državne (in *eo ipso* razredne) oblasti nesporno pomemben vidik socialne reprodukcije, ni odveč opozorilo, da se vprašanju legitimnosti določene oblike vladavine (v očeh podrejenih množic) pogosto daje prevelik, teoretsko ne-utemeljen poudarek (zlasti v refleksijah, ki se napajajo iz tradicije Webrove sociologije in frankfurtske »kritične šole«). Preučevanje procesov, ki naj bi poustvarjali »legitimnost« oblasti, se namreč opira na precej vprašljivo podmeno, da se objektivno podrejeni ne upirajo zgolj ali vsaj predvsem zato, ker dojemajo vladavino vladajočih kot upravičeno (*justified*). Takšno pojmovanje ne odmisli le množstva ekonomskih in pravno-političnih prisil, ampak prezre še vrsto drugih razlogov, zaradi katerih se ljudje ne spuntajo. Therborn (2008: 171) omenja naslednje: (a) ljudje preprosto ignorirajo obliko vladanja, ki so ji podrejeni, ali pa se zanj ne zanimajo; (b) ljudje se ne zavedajo alternativnih načinov organiziranja družbe; (c) ljudje ocenjujejo, da nimajo dovolj moči, da bi lahko uspešno vplivali na obstoječe »stanje stvari« (oziroma da bi ga izboljšali). Pri tem pa je ključno tole: ignoranca, nezainteresiranost, neozaveščenost ali pomanjkanje samozaupanja/samozavesti niso preprosto dane psihološke značilnosti posameznikov ali skupin, ampak so pojavi, ki jih generirajo specifični socialni procesi, tj. oblike družbene kontrole, ki so bistvena sestavina socialne reprodukcije.

⁴⁰ Pisec takšno teorijo človekovih pravic označi kot liberalno: »Po liberalnem mnenju je temeljna poanta glede pravičnosti in pravic v ekonomski sferi neprecenljiva vrednost vsakega posameznika, njegovo življenje pod pogoji, ki jih sam postavlja, in očitno obstoj zadostnih virov, ki vsem omogočajo takšno življenje. Iz tega izhodišča je prisvojitve velikih množin teh virov s strani nekaterih na račun popolne izključitve velikega števila drugih želitev človeškega dostojanstva in ne nekaj, čemur bi se dignitarna teorija pravic morala ukloniti« (Waldron 2000: 188).

⁴¹ Prim. Ward 2004: 84–91; Tombs in Hillyard 2004: 43–51.

⁴² Za vse človeške skupine (celo za nerazredno družbo lovcev in nabitelcev) velja, da so urejene hierarhično, tj. razvrščene/rangirane ne one zgoraj/višje in tiste spodaj/nizje (ki ubogajo, posnemajo, spoštujejo, občudujejo, častijo posameznike, ki so nadrejeni, (naj)bolj uspešni, večvredni ali zmagoviti v izločilnih konkurenčnih spopadih in, ne nazadnje, deležni večjega obsega najbolj zaželenih/cenjenih dobrin). Toda pozor! Odlike (oziroma lastnosti in veščine), ki posamezniku pomagajo, da se prebije do visokega/višjega položaja,

to vprašanje pa je vselej neizogibno subjektiven, tj. odvisen od naše vrednotno-normativne perspektive. Vzemimo za zgled aktualni konflikt v Boliviji. Če zadevo poenostavimo, je videti nekako takole: predsednik Evo Morales, ki si sicer uživa nesporno podporo večine prebivalstva (kar pa ga v očeh »svetovne javnosti« – oziroma vodilnih medijskih trobil – vseeno ne kvalificira za demokrata), si prizadeva z vrsto ekonomskih in drugih reform pravičneje porazdeliti bogastvo (oziroma izboljšati položaj revnih ljudi), vendar pa je pri tem trčil ob oster in tudi nasilen⁴⁴ upor bogatih »viktimizirancev« (pod vodstvom guvernerjev pokrajini, kjer so še posebej obilna naravna bogastva), ki jih – *a big surprise?* – vseskozi bolj ali manj skrivoma podpirajo ZDA. Tovrstnih, po svoji naravi pretežno razrednih konfliktov je bilo v bližnji in daljni preteklosti že nič koliko in tudi dandanes je poglobljena preokupacija bogatašev (oziroma vladajočih frakcij in njihovih koalicij) skrb za učinkovito (represivno/prisilno in ideološko/propagandno) varovanje njihove »svete lastnine« (podlage *sine qua non* njihove moči in ugleda). No, in priznati je treba, da so (bili) pri tem zavidljivo uspešni (na mednarodni in nacionalni ravni), in to ne le zaradi učinkovite vojaško-policijske sile, ampak predvsem po zaslugi prepričljive propagande (ter – ko gre za specializirane intelektualne skupine – indoktrinacije), katere ključni nosilci so v »družbi spektakla« javni in zasebni mediji, ki sistematično in nepretrgoma gojijo/negujejo pravcati kult bogastva⁴⁵ in bogatašev/privilegirancev (ti v današnjem času vse bolj živijo v svojevrstni transnacionalni »državi kapitala«, v arhipelagu ograjenih ali utrjenih – vsekakor pa od revščine, negotovosti/strahu in kriminala ločenih – skupnosti, kjer kraljujejo razkošje, udobje, mir in varnost, za katero – podobno kakor za zadovoljevanje večine drugih potreb in želja – skrbi primarno zasebni sektor, šele v zadnji, a vendarle nepogrešljivi instanci pa seveda »staromodna«, ideološko omalovaževana država).

⁴⁴ V pokrajini Pando so paravojaško-teroristične desničarske enote (pod vodstvom tamkajšnjega guvernerja) pobile okoli trideset kmetov in Indijancev.

⁴⁵ »Ni več pomembno, kdo nadzira produkcijo: izoblikoval se je okus in ta zahteva popolno prilagoditev. Prevlada potrošniškega blaga je postala čaščenje porabniškega blaga in to čaščenje vsakodnevno ustvarja in na dolgi rok utrjuje čaščenje bogastva. Velikanska množica oddaj, namenjenih oglaševanju trgovskega blaga, je v resnici glavna vsebina velikanske televizijske 'mašinerije'. Ni pomembno, za katere proizvode delajo reklamo, še najbolj je, da za vse. Kar se zdi manjšini gledalcev *motnja* (čakajo konec, da bi 'povzeli nit'), je v resnici *glavno besedilo*: vsak dan ure in ure slavospev bogastvu, ki je prikazano z občudovanja vredno prepričljivostjo kot dosegljiv *status*. Genialna stran te povsem nove zvrsti 'oblikovanja mnenja', ki se ji ni mogoče ubraniti, je, da se nikoli ne pokaže na *neposredno* političen način« (Canfora 2006: 321–322).

Država kot subjekt in objekt viktimizacije (ter vprašanje sankcioniranja)

Povzemimo. Država – organizacija, ki reprezentira razredno družbo (zlasti dominantni razred, frakcijo ali zavezništvo) in ki »posreduje«⁴⁶ socialna razmerja med subjekti in objekti vladanja (npr. v splošni in abstraktni formi »enakosti pred zakonom«) – je bistveni dejavnik reprodukcije kapitalistične ekonomije (produkcijskih odnosov), ne pa zgolj njen bolj ali manj buden »nočni čuvaj«. Država je, skratka, ključni regulator (generator prava oziroma določevalac ter (pro)aktivni in reaktivni varuh lastninskih upravičenj) celo v najbolj »tržni« ekonomiji/družbi; ne pozabimo namreč, da je tudi *laissez-faire* zgolj ena izmed oblik državne regulacije (tj. režim oblasti, ki temelji na pravno-prisilnih in ideološko-propagandnih mehanizmih),⁴⁷ ne pa nekakšna samonikla ali naravna reperkusija golih ekonomskih dejstev/dejavnikov. Zloglasno politiko

⁴⁶ »Mediacija« je pravzaprav izvajanje razredne oblasti z državnimi mehanizmi (v splošnem pa seveda tudi s kontrolno-disciplinskimi aparati »civilne« družbe). Njeno bistvo je spajanje družbenih razredov v asimetrična razmerja dominacije in eksploatacije. Therborn (2008: 219–240) v zvezi s tem opozarja, da je treba »posredovanje« med subjekti in objekti vladanja razumeti kot medsebojno povezano strukturo (*processes of mediation*), v katero so vključeni: (a) represija, npr. vojaška in policijska sila (ki sta še zlasti pomembni, ko pride do resnih uporov zoper prevladujočo družbeno ureditev), eksplicitna ali vsaj implicitna prepoved protisistemskega političnega delovanja, omejevanje/krčenje znotrajstemske opozicije, bolj ali manj tajno nadziranje, nadlegovanje in zastraševanje »nevarnih elementov« (ali »notranjih sovražnikov«); (b) premeščanje socialnih napetosti, npr. izolacija zahtev in konfliktov, ustvarjanje »grešnih kozlov« (tj. posameznikov in skupin, zoper katere je dopustno usmeriti sovraštvo, prezir, agresijo in zamero), podeljevanje koncesij, zagotavljanje za vladajoče relativno neškodljivih alternativ (oziroma spreminjanje sistemskih protislovij v protislovja znotraj sistema) ter institucionalizacija kanalov za postavljanje in obravnavanje zahtev podrejenih/deprivilegiranih slojev; (c) ekstrakcija dela presežne vrednosti v obliki davkov, namenjenih financiranju »javnih« zadev (delavski razred mora v vsakem izkoriščevalskem načinu proizvodnje prepustiti del presežnega dela/produkta svojim izkoriščevalcem in hkrati financirati vladavino, ki jo nad njim izvaja država, pri čemer je presežno vrednost pogosto lažje »odtegniti« v obliki davkov za »javne« zadeve kakor v obliki dobičkov, ki gredo neposredno v denarnice individualnih članov vladajočega razreda); (č) kooptacija, npr. zagotavljanje formalno enakih priložnosti za vse, izenačevanje države z nacionalno skupnostjo, opisovanje z države z metaforami iz družinsko-domačijskega repertoarja, politika gospodarske rasti/ekspanzije in vzpostavitev meščanske demokracije (s splošno volilno pravico, svobodnimi volitvami in odgovornostjo vlade do volilnega telesa); (d) pravosodni aparat; (e) zagotavljanje materialne podpore podrejenim (reševanje socialnih problemov predvsem s prazdelitvijo dohodka znotraj delavskega razreda).

⁴⁷ Prim. Gorz 1999: 9–21.

»deregulacije« (in privatizacije), ki jo nacionalni državi – v imenu »imperativa konkurenčnosti« in »globalizacije« – vsiljujejo kapital in njegovi nadnacionalni pravno-politični organizmi (npr. Svetovna trgovinska organizacija, Svetovna banka, Mednarodni denarni sklad, Organizacija za ekonomsko sodelovanje in razvoj ter, ne nazadnje, tudi »naša nova širša domovina«, Evropska unija), bi zatorej kazalo interpretirati najprej v luči razrednega boja, v katerem vladajoči razredi (lastniške, upravljalvske in druge elite) zaenkrat lepo zmagujejo, kar se da najbrž še najlažje razbrati iz njihovih vrtoglavo visokih dohodkov in naglo povečujočega se bogastva (ter še cele vrste drugih zavisti ali zamere vrednih privilegijev, npr. subvencij in davčnih olajšav) oziroma – zvečine (ne)formalno nesankcioniranega – izkoriščanja in plenjenja⁴⁸ delovne sile ter kolektivno ustvarjenega bogastva (in kajpak tudi naravnih resursov).

No, in če/ko se z astronomskimi zaslužki⁴⁹ nagrajane »ekonomske« aktivnosti pripadnikov elit izrodijo v globljo/širšo krizo, v kakršno je, recimo, ravno v tem času zabredla finančna »industrija« (zasebne komercialne in investicijske banke, hipotekarne družbe ter zavarovalnice), se bojda blagodejna »nevidna roka« (tržnih »zakonitosti«) nemudoma umakne dosti vidnejšim organom »izumirajoče« države, ki plenilcem⁵⁰ (v bistvu svojim »soborcem« v razredni vojni) razumevajoče pomaga z velikodušno javno pomočjo, ki je v tovrstnih primerih seveda

ne gre šteti za »socialistično-totalitarno« (taka bi bila le tedaj, če bi bila usmerjena v zagotavljanje varnosti prodajalcev delovne sile), ampak je preprosto »nujna« (da ne bi nastala še večja škoda). Darežljiva državna/vladna podpora »špekulantom« ali »moralnim hazarderjem« (samo pomislimo, s kakšno sočutno pozornostjo in zgledno abolicionističnimi evfemizmi se opisujejo kriminalne/viktimizacijske prakse bogatih in uglednih⁵¹) pravzaprav kaže na pogosto prezrto razsežnost »kapitalistične« države: ta je namreč po eni strani največkrat solidarna s premožnimi/privilegiranimi,⁵² po drugi strani pa je zelo kruta in nasilna do relativno prikrajšanih in deprivegiranih (še drugače rečeno: »komunistična« je, ko gre za socializacijo ali kolektivizacijo stroškov/škode, ki izvirajo iz dominantnega načina proizvodnje, medtem ko je »kapitalistična«, ko gre za privatizacijo »pozitivnega« družbenega proizvoda ali prednosti ekonomske »rasti«). Država je v tem pogledu istočasno subjekt in objekt viktimizacije: v prvi vlogi nastopa, ko/ker se spremeni (vsaj *de facto* zasebno) lastnino tistih, ki jo imajo »v oblasti« (posredno pa še njihovih »lastnikov«, prijateljev, kupcev, klientov, parazitov in izsiljevalcev); kot žrtev pa figurira, če predpostavimo, da bi morala ta političnoekonomska organizacija v prvi vrsti skrbeti za vsestransko – še prav posebej pa za ekonomsko in socialno – varnost državljanov, javno/skupno

⁴⁸ »Boj, ki ga vodijo določeni posamezniki, da bi si prilastili bogastvo, ki ga proizvajajo drugi, je nesporno dejstvo, ki vlada zgodovini človeštva« (Pareto, *Cours d'économie politique*; navedba v Hirschman 1991: 55). Pareto – za razliko od Marxa, denimo – ne govori o »izkoriščanju«, ampak raje uporablja izraz »plenjenje«. Kakor koli že, bistveno je to, da je tudi v njegovi teoretski shemi najpomembnejši vzvod plenjenja prav nadzor vladajočih razredov nad državo (ki jo imenuje *machine for spoliation*). Ob tem velja opozoriti, da je lahko demokratična država prav tako »plenilska« kakor drugi politični režimi (če se elita rekrutira s pomočjo svobodnih volitev, ima, kot je videti, pogosto celo boljše strukturno-institucionalne možnosti ali prilagodljivost za plenjenje podrejenih množic). V tej zvezi se vsiljuje vprašanje, kako je mogoče, da celo parlamentarna demokracija reproducira politično (in ekonomsko) moč/nadvlado relativno maloštevilnega meščanskega razreda. Odgovor, ki ga ponudi Therborn (2008: 163–171), je osredotočen na dejstvo, da sfera politične reprezentacije ni neodvisna od ekonomsko (nad)določenih socialnih odnosov. Po njegovem mnenju je način, kako delavski razred voli, postavlja zahteve in vzpostavlja svoje organizacijske oblike ter voditelje, bistveno opredeljen s tem, kako so njegovi člani podrejeni vladajočim v vsakdanjem življenju (bolj ali manj nepretrgano uklanjanje bogastvu, ekspertizi in kontroli delodajalca je pogosto pomembnejši dejavnik aktivno-koooperativnega konformizma kakor »blagovni fetišizem«).

⁴⁹ Prim. Gorz 1999: 16–19.

⁵⁰ Opis najbolj tipičnih tovrstnih praks (v ZDA najdemo v delu z dovolj zgornjih naslovom: *Najboljši način, kako oropati banko, je ta, da si njen lastnik* (Black 2005).

⁵¹ Ta navidezni paradoks je mogoče vsaj za prvo silo pojasniti z dejstvom, da – zgodovinsko gledano – moralne in kulturne vrednote pogosto prihajajo »od zgoraj«: ne ravno iz onostranstva, ampak iz tistih slojev, ki imajo največ družbene moči (veljavni normativni kodeksi so v tem smislu neke vrste politični kompromisi, ki jih oblikujejo konkurenčne interesne skupine v boju za čim višji položaj/status v socialni hierarhiji). Poleg tega pa je treba upoštevati, da ljudje dostikrat z občudovanjem in spoštovanjem obravnavajo posameznike, ki so se zavihteli visoko na družbeni lestvici: »Ni pa veliko dokazov, da imajo ljudje z visokim položajem kakšno posebno nagnjenje k vestnemu vedenju in žrtvovanju. Nova paradigma (gre za novi darvinizem, op. Z. K.) pravi, da so visoki status dosegli zato, da bi koristili sebi, ne pa skupini. Zato lahko pričakujemo, da se bodo tako tudi vedli, ob tem pa lahko tudi pričakujemo, da se bodo pretvarjali, da tega ne počno. Status si zasluži veliko manj prizanesljivosti, kakor jo ponavadi dobi. V človeški naravi je, da smo spoštljivi tako do matere Tereze kot do Donalda Trumpa. V drugem primeru je morda škoda, da gre naša narava tako daleč« (Wright 2008: 329). Pisec opozarja, da je pretveza nesebičnosti prav tako sestavni del človeške narave kakor njeno pogosto pomanjkanje: »Opremljamo se s prijetno moralno propagando in zanikamo kakršnekoli nizke naklepe ter ob tem poudarjamo vsaj minimalno delovanje za skupno dobro« (2008: 329–330).

⁵² V članku, v katerem je sicer obravnavano predvsem ameriško vladno reševanje zasebnih bank, Darja Kocbek navaja podatek, da je tamkajšnja zvezna administracija leta 2006 namenila zasebnim podjetjem kar za 92 milijard dolarjev subvencij (večino tega denarja so prejele družbe Boeing, IBM in General Electric; največji trgovec Wal-Mart je doslej prejel vsaj eno milijardo dolarjev javnega denarja). Podobna situacija je tudi v EU.

dobro (oziroma bogastvo) in zasledovanje demokratično artikularnih strateških usmeritev družbenega razvoja. Vse to pa kajpada velja, *mutatis mutandis*, tudi za tranzicijske/posocialistične države,⁵³ ki so tako rekoč *ex nihilo* ustvarile kapitalistični sistem po zahodnem vzoru (ter istočasno tudi njegovo neizogibno razredno podlago): denacionalizacija/privatizacija (pravzaprav svojevrstna »kraja stoletja«) je bila v tej pravnopolitični operaciji gotovo ena izmed najznačilnejših razsežnosti države kot hkratnega subjekta in objekta plenjenja (oziroma množične viktimizacije državljanov, svojevrstnih talcev na novo komponiranih in starih, a naglo v evro-atlantske maskirne kostume »preoblečenih« oblastnikov).

Če za konec osvetlimo, vsaj na kratko, še povezave med državo in kriminaliteto v ožjem smislu, velja razločiti dve »paradigmatski« situaciji. V prvi nastopa država kot institucija, ki po eni strani zakonsko določa dejanja, ki veljajo za kazniva, po drugi strani pa si prizadeva (kajpak ne le z dejanskimi in zagroženimi sankcijami), da bi bilo takih ravnanj čim manj. V postmodernem kontekstu ima država na tej ravni pogosto hude težave. Številne sodobne družbe so soočene z relativno visokimi stopnjami kriminalitete (in še več, v marsikaterem primeru – ali sferah kriminalnih aktivnosti – je videti, da so storilci že celo močnejši od državnih organov). Seveda je, vsaj načeloma, vselej mogoče trditi, da »laične« predstave o kriminaliteti (ter z njimi povezane skrbi in bojazni) niso nujno ustreznejše (npr. v primerjavi z empirično »stvarnostjo« ali tovrstnimi »objektivnimi« tveganji), vendar pa ob takih po-

mislekih ne gre prehitro pozabiti, da je prav subjektivno doemanje družbenih »dejev«⁵⁴ (ne pa nekakšne mistične »stvari same na sebi«) tisto, kar zares šteje in kar ima navsezadnje tudi realne posledice. Zato ne preseneča pravcata eksplozija najrazličnejših zasebnih (samo)varovalnih aktivnosti (storitev in opustitev) ter komercialnih preventivnih aranžmajev, prav tako pa se tudi ne gre čuditi zahtevam bolj ali manj »navadnih« ljudi po »zakonitosti in redu«, tj. po odločnejši, ostrejši in učinkovitejši državni politiki zoper najškodljivejše, najnevarnejše, najbolj osovražene, prezirane in nezaželene posameznike/skupine (če se ozremo na »sveti« evropski prostor, zlahka opazimo, da v vse prej kakor hvaležni vlogi »grešnih kozlov«⁵⁵ dandanes ne nastopajo le »tipični« kriminalci – in v tej kategoriji še zlasti »pedofili« –, marveč tudi ali celo predvsem specifične skupine »tujcev«, npr. priseljenci iz izrazito revnih/opustošenih območij, muslimani in Romi). V tem pogledu je ponuja dovolj pomenljiv zgled sosednja Italija (pod vlado, ki ji ponovno predseduje Silvio Berlusconi, medijski mogotec *par excellence*, ultrabogataš in, ne nazadnje, lik, ki je zavidljivo imun, pravzaprav že kar »nedotakljiv« v odnosu do kazensko-pravnih sankcij), kjer so zaradi »invazije« afriških beguncev (»nezakonitih« migrantov) razglasili izredno stanje, kjer so uvedli obvezno registracijo romskih otrok z jemanjem prstnih odtisov, kjer »red in mir« na mestnih ulicah zagotavljajo vojaške patrulje in kjer (a žal ne le tam) poteka vse bolj neproblematizirana/nedolžna rehabilitacija fašizma. Toda pozor. Ne glede na dejansko ali vsaj morebitno povečanje »kaznovalne države« (Wacquant) vseeno ne moremo prezreti dejstva, da je postmoderna kazensko-pravni sistem marsikje (in nedvomno tudi pri nas) v resni krizi, ki zadeva njegovo (ne)učinkovitost, (ne)pravičnost, (ne)racionalnost in (ne)legitimnost.

No, na drugi strani pa imamo prostrano problematiko, ki jo – resda ne najbolj posrečeno – označuje sintagma »državni kriminal«, *state crime* (to poimenovanje utegne biti vprašljivo tudi zato, ker danes pogosto ni jasno, kdo in kaj vse spada v »državo« oziroma kje so meje, ki ločijo »javno« in »zasebno«). V tej zvezi velja najprej razločiti dva pojavi, in sicer: (a) kriminalne aktivnosti, ki jih izvajajo državni organi kot taki (oziroma drugi akterji pod nedvoumnim patronatom ali vodstvom države/vladne politike), npr. ugrabitve in mučenja »terroristov«, protipravne vojaško-policijske agresije na drugo

⁵³ Če se zgolj bežno ozremo na tukajšnji prostor, težko prezremo dokaj bizaren fenomen. Govori se namreč (česar po vsej verjetnosti zgolj v prisodobi), da naj bi bili ljudje iz teh krajev dolga stoletja sanjali o »svoji« (samostojni) državi, a ko so jo po spletu srečnih okoliščin (ter vrsti enostranskih, tudi nasilnih odcepitvenih operacij) vendarle »dobili«, so relativno brezbrizno dopustili, da so jo novopečeni »demokrati« v njihovem imenu neusmiljeno »denacionalizirali«. Javno/družbeno (tj. skupno ustvarjeno in naravno dano) bogastvo je bilo namreč v velikimi meri *de iure* ali vsaj *de facto* pozasebljeno (ta proces seveda še ni povsem končan, saj gre za *work* ali, še natančneje, za *punishment in progress*), po drugi strani pa je svečano, celo vzneseno razglašena samostojnost/suverenost nove države (katere osrednje institucije – česar po formalno demokratične – uživajo nedvomno precej skromno zupanje) že zelo kmalu v precejšnji meri izpuhtela v zrak oziroma se je tiho prelila v nadnacionalne/tuje oblastne organizacije (kot so EU, NATO, Vatikan ...). Zdi se – vsaj v retrospektivi –, kot da ljudem v glavnem pravzaprav niti ni šlo toliko za vzpostavitev politične organizacije v smislu javnega prostora (kjer se razpravlja in odloča o ključnih ciljih, vrednotah, normah in strateških usmeritvah družbenega življenja), kolikor so sanjari predvsem o »globoki državi« (če si drznemo ob tej priložnosti precej samovoljno uporabiti oznako, ki jo je slovenskemu narodu sicer daroval dr. Dimitrij Rupel): o tvorbi *sui generis*, ki jo tvori v prvi vrsti mreža »hitrih« cest, prostranih parkirišč, prestižnih avtomobilov, nakupovalnih središč in »lahkotnih« medijev.

⁵⁴ Prim. Wallerstein 1999: 45–46.

⁵⁵ »Naš čas je naklonjen grešnim kozlom – naj gre za politike, ki vnašajo zmedo v svoja zasebna življenja, zločince, ki lezejo iz zanemarjenih ulic in umazanih četrti, ali 'tujce v naši sredi'. To je čas patentnih ključavnic, protivlomnih alarmov, bodečih žičnatih ograj, sosedskih straž in linčev; in tudi 'raziskovalnih' tabloidnih novinarjev, ki lovijo spletke, da bi s fantomi naselili javni prostor, ki je zlovesče izpraznjen akterjev, in verodostojne nove razloge za 'moralni preplah', ki je dovolj grozljiv, da sprostí lep kos zavrtega strahu in jeze« (Bauman 2002: 50–51).

državo; (b) kriminalne aktivnosti, ki jih je najbrž ustrezneje opisati kot »white-collar crime«, saj gre nezakonita dejanja, ki jih storijo posamezniki s statusom (ali v okviru poklicne vloge) državnega funkcionarja/uslužbenca (tu gre seveda v glavnem za gmotna okoriščanja). Beloovratniški državni kriminal je sicer pogosto označen tudi z izrazom »zlorabe oblasti« (čeprav je tovrstna »uporaba« oblastne funkcije za njene akterje praviloma kajpak razveseljivo dobra, in to nemalokrat celo tedaj, ko so pri tem odkriti – ne pa tudi primerno kaznovani!), pri čemer gre še največkrat za različne oblike korupcije⁵⁶ (vključno s klientelizmom in nepotizmom). Temeljna značilnost – in hkrati pomemben generator – tovrstnih kriminalnih aktivnosti (ki jih v precejšnjem obsegu pokriva tudi angleška oznaka *upper-class crime*) je vsekakor osupljivo visoka stopnja varnosti njihovih akterjev,⁵⁷ ki se nanaša na normativno regulacijo (oziroma »etiketiranje«,⁵⁸ tj. označitev dejanja kot kriminalnega ali protipravnega/nezakonitega), odkrivanje kršitve, dokazovanje storilčeve odgovornosti ter formalno in neformalno/moralno sankcioniranje. Pomislimo na vsaj v zadnjem času nemara najbolj v oči bijoče zločinske prakse – na množična, sistematična, načrtna, kontinuirana in raznovrstna grozodejstva (v Iraku, Afganistanu in po novem še v Pakistanu) ter, ne nazadnje, na mučenje ujetnikov –, katerih (ne)posredni akterji so (naj)višji in nižji funkcionarji in uslužbenci ZDA (v kolaboraciji s kolegi iz Velike Britanije in drugih vazalskih držav ter zasebnih podjetij). Vse to poteka tako rekoč pred očmi ameriške, evropske, svetovne javnosti. In to je tudi bolj ali manj vse: karavana krvoločnih in grabeljšivih nasilnežev se mirno in spokočno premika naprej.⁵⁹

⁵⁶ Rizman v zvezi s tem navaja podatek Svetovne banke, da javni uslužbenci (*public officials*) na svetu vsako leto vtaknejo v svoj žep (oziroma prelijejo na varne bančne račune) več kot en trilijon ameriških dolarjev (ta malone nepojmljiva številka je sestavljena iz ene enke in dvanajstih ničel): »Najbolj ugledna ustanova s tega področja, *Transparency International*, je izračunala, da zajema korupcija vsaj 3 odstotke svetovnega bruto domačega proizvoda. Največji delež pri produkciji se nanaša na javna dela in gradnjo, takoj za njima na prodajo orožja oziroma v zvezi z vojaško industrijo« (2008: 9).

⁵⁷ Prim. Roshier 1989: 103–106.

⁵⁸ Prim. Ward 2004: 86–87.

⁵⁹ No, najbrž bi bilo pretirano, pravzaprav skrajno naivno pričakovati, da bi se severnoameriška javnost na grozodejstva, ki so storjena v njihovem imenu (in na »njihov račun«) odzvala z ogorčenjem, grozo, jezo/besom ali celo bojkotom (tj. zavračanjem aktivnega in pasivnega sodelovanja z zločinskim režimom oziroma z brzokone najnevarnejšo in najpogubnejšo obliko organiziranega kriminala na tem svetu). Patriotizem/nacionalizem, rasizem, verska zaslepljenost, iluzorni občutek večvrednosti (npr. zavoljo pripadnosti »nebeški naciji odrešenikov«), sistematično poneumljanje, medijsko generirane laži in manipulacije, indoktrinacija, ki jo izvajajo izobraževalne institucije, in drugi mehanizmi socialne kontrole pač

V najuglednejših in najvplivnejših medijih, akademskih krogih in drugih ključnih institucijah »civilne« družbe njihova hudodelstva v glavnem niso jasno in razločno ožigosana kot »kriminalna« *tout court* (v najboljšem primeru so opisana kot »napaka« zdajšnjega predsednika in njegovih najožjih sodelavcev). Videti je torej, da dozdevno najbolj civilizirani »svet« tovrstni kriminal tiho sprejema⁶⁰ in ga *eo ipso* podpira oziroma z njim sodeluje (seveda bi bilo že skorajda utopično pričakovati, da bodo evropske vlade sprejele omembe vredne ali celo zares odločne sankcije zoper ZDA, ki so pač njihova zavzelnica, pravzaprav ključna varuhinja kapitalističnega »reda« in njegovih vrednot, namreč razredno-lastninskih neenakosti/privilegijev in družbeno nadvse škodljive organiziranosti produkcijskih procesov, za nameček pa tudi njihove roke niso zgledno čiste, in to ne le zaradi zdaj že večinoma pozabljenega penilske in ubijalske kolonialne dediščine).

Beloovratniški državni (zvečine korupcijski) kriminal je – za razliko od *state crime* – navadno bolj prikrit (in omejen na neprimerno manjše število sodelujočih), a – po zaslugi medijev (»raziskovalnih« novinarjev), govoric (oziroma opravljanja) in uporabe zdrave pameti – vseeno ne do te mere, da se zanj ne bi

naredijo svoje, a, kot se zdi, vseeno ne do te mere, da bi bilo v takih primerih dopustno pojasnjevati reči s pomirjajočim razločkom med slabimi/pokvarjenimi elitami moči in dobrimi malimi/navadnimi ljudmi, ki so, žal, relativno nebogljeni žrtve propagande (»psihološkega bojevanja«). Samo pomislimo, kaj bi se zgodilo, če bi, denimo, Barack Obama, demokratski predsedniški kandidat, v katerega civilizirani/liberalni »svet« projicira neznanska pričakovanja/upanja, izjavil, da je treba narediti konec kriminalnim praksam ZDA (ki seveda niso značilnost zgolj aktualne administracije, saj ta zgolj sledi zgledom/smernicam predhodnih oblastnih garnitur): v hipu bi pogorel pod plazom strupenih očitkov (čudež vseh čudežev pa bi bil, če bi kaj takega storil njegov republikanski tekmeč, tj. model, ki se je proslavil z bombardiranjem civilnih »tarč« v Vietnamu!). To pa med drugim kaže, kako slaboten nadzorstveni mehanizem je v tovrstnih situacijah (ko imamo opraviti z »državno kriminaliteto«) kazensko pravo (nacionalno in mednarodno) oziroma njegove institucije (sankcije lahko v najboljšem primeru doletijo zgolj peščico posameznikov, ki so formalno morda res najbolj »odgovorni«, v resnici pa bili povsem nemočni brez sodelovanje nepreštvene armade »dobrih« ljudi, ki tvorijo »organizirano nedolžnost civilne družbe«).

⁶⁰ Precej drugače se je razsvetljena evro-atlantska družčina (ki se samovšečno šteje kar za – reci in piši – »svetovna javnost«) odzvala na ruski vojaški poseg v Gruziji, posledici krvave agresije na Južno Osetijo, ki jo je zagrešil proameriški/pronatovski predsednik Saakašvili. Megalomanski zahodni propagandni stroj je nemudoma in enodušno obsodil Rusijo (še posebej demoniziranega Putina, čigar naglavni greh je, da – za razliko od svojega klovnovskega predhodnika – ni »demokrat«, tj. ni se pripravil ubogljivo ukloniti političnim zahtevam in ekonomskim interesom »civiliziranega sveta«), ne pa v tem primeru ključnega krivca, namreč gruzijskega »pijona« (ta je bil v najbolj kritičnih izlivih opisan zgolj kot »hazarder«).

vedelo ali ga vsaj slutilo. Čeravno so te prakse v glavnem deležne precej množičnega obsojanja javnosti, pa je sodni epilog v smislu pravnomočne obsodbe in ostre/zastrašujoče kazni prej izjema kakor pravilo (najhujša sankcija je za razkritega akterja najpogosteje ta, da se nejevoljno umakne ali pa je taktično umaknjen z oblastnega položaja – neredko na statusno enakovredno ali pa celo donosnejšo poklicno funkcijo). Slovenska (post)tranzicijska »zgodba o uspehu« (ki bi jo nemara ustrezneje poimenovali kriminalni roman o rojstvu uspešnežev), ki je gosto stkana iz nenehno vznikajočih (a naglo pozabljenih) afer in škandalov, je v tem pogledu več kot zgovorna: čeprav se večinoma dokaj dobro ve, kdo je »krdel« (oziroma kdo si še vedno najbolj veselo baše žepe), se te »zmagovalce prehoda v demokracijo, vladavino prava in človekovih pravic« v glavnem obravnava, kot da niso »nič krivi in nikomur nič dolžni« (jasno: taki bi bili šele tedaj, ko bi bili pravnomočno obsojeni, kar pa bi bila vendarle pravcata kazenskopravna *science fiction*, zakaj videti je, da malone ni dokaza, ki bi v precejšnji meri opustošeni in demoralizirani kazenskopravni sistem utegnil prepričati o njihovi »krivdi«). In še huje: posmeha, kritik, pritiskov, groženj, civilnih in kazenskih tožb ter drugih sankcij so dosti pogostejše deležni tisti, ki si – bodisi poklicno ali pa vsaj volontersko – drznejo podvomiti o pravni, moralni, politični in navsezadnje tudi ekonomski upravičenosti v posocialističnem/kapitalističnem obdobju nagrabljenega in uplenjenega premoženja. Toda pozor. Zdi se, da je ključni problem vendarle precej globlji, vsekakor pa kompleksnejši. Gre namreč za to, da je zasebno bogastvo (ne pa skupno/kolektivno) še vedno izredno cenjena, morda celo vrhovna kulturna vrednota (lastnost, ki posamezniku omogoči visok status v socialni hierarhiji), ne pa nekaj, kar je sramotno (takšna je dandanes zgolj revščina). Da se razumemo: to ne pomeni niti slavljenja sive in mlačne mediokritete niti zavistnega poziva k zatiranju človekovih potencialov, talentov in sposobnosti. Prej nasprotno. Gre zgolj za skromno sugestijo, da bi se posameznike rangiralo na podlagi njihovih dosežkov (po možnosti seveda družbeno koristnih ali vsaj ne škodljivih), ne pa denarja, ki si jim ga uspe prilastiti, in gmotnih dobrin, ki jih zmorejo kupiti (čeravno, strogo vzeto, niso zares njihove⁶¹).

Sklepna opazka

Država je imela v modernem obdobju dvoumno pozicijo v družbi: po eni strani je bila glavni dejavnik (promotor in varuh) kapitalističnega razvoja (neskončne akumulacije), po drugi strani pa je bila tudi osrednja tarča »protisistemskih« (Wallerstein) – namreč družbenih (socialističnih in sindikalnih) ter nacionalnih – gibanj, katerih strateški cilj je bil

osvojiti oblast v političnih strukturah in nato (»od zgoraj navzdol«) preobraziti/izboljšati »svet« (oziroma vzpostaviti bolj egalitarno, svobodno, pravično, demokratično in racionalno družbo). V poznih šestdesetih letih dvajsetega stoletja⁶² pa se – po zaslugi svetovne revolucije (oziroma množičnega upora disciplinskemu režimu kapitalistične proizvodnje⁶³) – zgodi pomemben prebrat: država (ki je bila tedaj večinoma v rokah take ali drugačne »stare levice«) postane predmet ostrih kritik, razočaranja in zavračanja, to pa izzove bolj ali manj permanentno krizo njene legitimnosti in racionalnosti. V kontekstu vse bolj razširjenega, specifično postmodernega »proti-državnega« razpoloženja se začne povzdigovanje domnevo avtonomnega (oziroma neodvisnega, celo suverenega⁶⁴) posameznika, harmonično skupnost in kajpak »civilno« družbo, predstavljeno kot nesporno in domala apriorno pozitivno sfero⁶⁵ (kraljestvo svobode, zasebnosti, individualiziranih »življenjskih politik«, pristnosti, racionalnosti in moralnosti), ki jo je treba zavarovati pred političnim »vmešavanjem« in prisilo monopolne državne oblasti. Tovrstnim procesom pa so se že kmalu pridružile še zgodbe o dozdevnem »koncu« politike, nacionalne države in avtoritete.⁶⁶

Toda pozor. Kot »lepo« kažejo izkušnje, je tudi »civilna« družba (kot visoko cenjena »alternativa« ali antiteza države) vse prej kot idilično prebivališče. Naseljujejo jo vse bolj atomizirani posamezniki, soočeni s hudimi delovnimi obremenitvami, pomanjkanjem prostega časa, silovito ekonomsko propagando, konkurenčnimi pritiski, tržno disciplino, mučno socialno negotovostjo, naraščajočimi ekonomskimi neenakostmi, kriminalnimi grožnjami in konec koncev tudi s piarov-

⁶² To je bil čas (stagnacije/recesije), ko je povojna rast svetovne proizvodnje povzročila zasičenost trgov in upadanje donosnosti glavnih industrijskih panog. Zardi zmanjšanja dobičkov se je kapital preusmeril iz »realne« proizvodnje v finančno sfero, povečala se je nezaposlenost, tovarne pa so začele »bežati« na območja, kjer je bila delovna sila pripravljena garati za nižje mezde (prim. Wallerstein 2004: 53–55).

⁶³ »V tem obdobju je v dominantnih kapitalističnih državah prišlo do delavskega napada najvišje intenzivnosti, usmerjenega predvsem proti disciplinskemu režimu kapitalističnega dela. Napad se je najprej izrazil kot splošno zavračanje dela, predvsem kot zavračanje tovarniškega dela. Usmerjen je bil proti produktivnosti in proti vsakemu razvojnemu modelu, temelječemu na povišanju produktivnosti tovarniškega dela. Zavračanje disciplinarnega režima in afirmacija sfere nedela sta postala določujoči značilnosti novega niza skupnostnih praks in novih oblik življenja. /.../ Ta čedalje bolj enotni glas je izrazil splošne zahteve po zagotovljeni družbeni mezdi in visoki stopnji blaginje« (Negri in Hardt 2003: 217).

⁶⁴ Prim. Hogg 2002: 202–205.

⁶⁵ Prim. Kymlicka 2005: 417–420.

⁶⁶ Prim. Gamble 2006: 103–116.

⁶¹ Prim. Rogue 2005: 82–84.

skimi prijemi samozadostnih/samopašnih političnih elit, ki onim spodaj dopovedujejo, kaj vse da je treba prostovoljno sprejeti kot neizogibno. V taki situaciji ne zadošča zgolj zavzeti se reafirmacijo »zainteresiranega državljanstva«, »družbenega interesa«, »občega dobrega«, »pravične družbe« ali »politike z veliko začetnico« oziroma za obrambo države pred zasebnimi⁶⁷ sferami⁶⁸ (in njenih uslužbencev pred monstrumi, ki se žal dokaj pogosto prikomolčijo do funkcij poveljujočih šefov ali že celo nekakšnih fevdalnih gospodarjev). Države pač ne gre povečevati (običajno je le kostum, ki loči »dobre« mafijce od slabih⁶⁹), in sicer tudi zato, ker so današnji izzivi dosti bolj dramatični. Recimo: kako se upreti strukturnemu nasilju kapitalistične/totalitarne ekonomije in njeni vrednotno-normativni »substanci«, ki je resda že v precejšnji meri *passé*,⁷⁰ a se vseeno dokaj uspešno pretvarja, da je še vedno vitalna. Čas je, da se ji napiše jasno in razločno osmrtnico.

⁶⁷ Zasebni interesi čedalje bolj obvladujejo nacionalno državo s pomočjo nadnacionalnih struktur, kot sta npr. EU in NATO, katerih temeljna značilnost ni le »demokratski deficit« (kar je ceneni evfemizem za *by-pass* demokracije oziroma javne razprave in participacije), ampak tudi netransparentnost (ki je še posebej očitna v primeru evropske ustave, propadle z referendumoma v Franciji in na Nizozemskem, ter njene druge verzije, libbonske ustavne pogodbe, tj. skrajno obskurnega, nerazumljivega, neberljivega, neprebavljivega, nemogočega normativnega besedila, bojda umljivega le peščici pravnih ekspertov in poklicnih politikov).

⁶⁸ Moderna kritična teorija je bila v glavnem anarhistično navdihnjena: nadvse sumničava, celo sovražna do države, ki je bila dojeta kot ključna grožnja posameznikovi svobodi, zasebnosti, samostojnosti, subjektivnosti ali individualnosti. Dosti manj pozornosti pa je bilo namenjeno nevarnostim, ki izhajajo iz oženja ali celo praznjenja javnega prostora in možnosti, da bi zasebni interesi kolonizirali javno sfero: »In vendar se je ta pre nizko ovrednotena in premalo obravnavana možnost danes spremenila v glavno oviro emancipaciji, ki jo lahko na njeni zdajšnji stopnji opišemo le kot nalogo transformiranja individualne avtonomije *de iure* v avtonomijo *de facto*« (Bauman 2002: 65).

⁶⁹ Ta ločnica je, zgodovinsko gledano, vse prej kakor očitna ali neproblematična. Država (»dobra mafija«) je namreč – celo če upoštevamo le najožja zakonska merila – organizacija, ki ima »na vesti« najhujše zločine. Ward (2004: 88–89) navaja podatek, da so »vlade« v obdobju 1900–1987 pobile več kot 169 milijonov ljudi (v to število niso vključene »navadne« žrtve vojaških spopadov, tj. smrti, ki niso bile posledica vojnih hudodelstev).

⁷⁰ Prim. Rifkin 2007: 343–359; Hamilton 2007: 181–208; Gorz 1999: 55–71.

Literatura:

1. Bauman, Z. (2002). **Teškoča moderna**. Ljubljana, Založba /*cf.*
2. Beccaria, C. (2002). **O zločinih in kaznih**. Ljubljana, Cankarjeva založba.
3. Beck, U. (2003). **Kaj je globalizacija? Zmote globalizma – odgovori na globalizacijo**. Ljubljana, Krtina.
4. Black, W. K. (2005). **The Best Way to Rob a Bank Is to Own One: How Corporate Executives and Politicians Looted the Savings and Loan Industry**. Austin, University of Texas Press.
5. Canfora, L. (2006). **Demokracija: zgodovina neke ideologije**. Ljubljana, Založba /*cf.*
6. Christie, N. (2004). **A Suitable Amount of Crime**. London, Routledge.
7. Coenen-Huther, J. (2005). **Sociologija elita**. Beograd, Clio.
8. Elias, N. (2001). **O procesu civiliziranja** (drugi zvezek). Ljubljana, Založba /*cf.*
9. Gamble, A. (2006). **Politika in usoda**. Ljubljana, Sophia.
10. Ganser, D. (2006). **Natova skrivna vojska: operacija Gladio in terorizem v zahodni Evropi**. Mengeš, Ciceron.
11. Gorz, A. (1999). **Reclaiming Work: Beyond the Wage-Based Society**. Cambridge, Polity Press.
12. Hamilton, C. (2007). **Fetiš rasti**. Ljubljana, Krtina.
13. Hirschman, A. O. (1991). **The Rhetoric of Reaction: Perversity, Futility, Jeopardy**. Cambridge, The Belknap Press of Harvard University Press.
14. Hobbes, T. (1985). **Leviathan**. London, Penguin Classics.
15. Hobsbawm, E. J. (2007). **Nacije in nacionalizem po letu 1780**. Ljubljana, Založba /*cf.*
16. Hogg, R. (2002). Criminology beyond national state: global conflicts, human rights and the »new world disorder«. V: Carrington, K.; Hogg, R.: **Critical Criminology: Issues, debates, challenges**. Uffculme, Willan Publishing, s. 185–217.
17. Jackson, R. H. (1990). **Quasi-States: Sovereignty, International Relations and the Third World**. Cambridge, Cambridge University Press.
18. Kelsen, H. (2005). **Čista teorija prava**. Ljubljana, Cankarjeva založba.
19. Kocbek, D. (2008). Vrag je vzel šalo – in denar. **Mladina**, št. 40, s. 26–28.
20. Kurz, R. (2000). **Svet kot volja in dizajn: postmoderna levica in estetizacija krize**. Ljubljana, Krtina.
21. Kymlica, W. (2005). **Sodobna politična filozofija: uvod**. Ljubljana, Krtina.
22. Lea, J. (2002). **Crime and Modernity**. London, Sage.
23. Locke, J. (1980). **Second Treatise of Government**. Cambridge, Hackett Publishing.
24. Lopreato, J.; Crippen, T. (1999). **Crisis in Sociology: The Need for Darwin**. New Brunswick, Transaction.
25. Marx, K. (1986). **Kapital: kritika politične ekonomije** (prvi zvezek, prva knjiga: Producerski proces kapitala). Ljubljana, Cankarjeva založba.
26. Melossi, D. (1990). **The State of Social Control: A Sociological Study of Concepts of State and Social Control in the Making of Democracy**. Cambridge, Polity Press.
27. Meško, G. (2004). Ward/Green, State crime. **Revija za kriminalistiko in kriminologijo**, 55, št. 4, str. 440–443.
28. Negri, A.; Hardt, M. (2003). **Imperij**. Ljubljana, Študentska založba.

29. Nietzsche, F. (2005). **Človeško, prečloveško**. Ljubljana, Slovenska matica.
30. Pitch, T. (1995). **Limited responsibilities: Social movements and criminal justice**. London, Routledge.
31. Priest, S. (2007). **The British Empiricists**. London, Routledge.
32. Reiman, J. (1998). **The Rich get Richer and the Poor Get Prison**. Boston, Allyn and Bacon.
33. Rifkin, J. (2007). **Konec dela**. Ljubljana, Krtina.
34. Rizman, R. (2008). Paradoks moči in morale. **Delo** (Sobotna priloga), 6. september, s. 9.
35. Rogue, C. (2005). **Le travail**. Paris, Armand Colin.
36. Roshier, B. (1989). **Controlling Crime: The Classical Perspective in Criminology**. Milton Keynes, Open University Press.
37. Rousseau, J. J. (1993). **Razprava o izvoru in temeljih neenakosti med ljudmi**. Ljubljana, Študentska organizacija Univerze v Ljubljani.
38. Rousseau, J. J. (1960). **Družbena pogodba**. Ljubljana, Cankarjeva založba.
39. Russell, B. (2007). **Power**. London, Routledge.
40. Sack, F. (1998). Conflicts and convergences in criminology: bringing politics and economy back in. V: Ruggiero, V. et al.: **The New European Criminology**. London, Routledge, s. 37–51.
41. Scheerer, S.; Hess, H. (1997). Social Control: a Defence and Reformulation. V: Bergalli, R. et al.: **Social Control and Political Order**. London, Sage, s. 96–130.
42. Splichal, S. (2008). Svoboda, enakost, bratstvo – nikoli več? **Delo**, 6. september, s. 5.
43. Therborn, G. (2008). **What Does the Ruling Class Do When It Rules?** London, Verso.
44. Tilly, C. (1992). **Coercion, Capital and European States 990–1990**. Oxford, Blackwell.
45. Tombs, S.; Hillyard, P. (2004). Towards a political economy of harm: states, corporations and the production of inequality. V: Hillyard, P. et al.: **Beyond Criminology: Taking Harm Seriously**. London, Pluto Press, s. 30–54.
46. Waldron, J. (2000). Liberalne pravice: dve plati medalje. **Problemi**, št. 1–2, s. 169–202.
47. Wallerstein, I. (2006). **Uvod v analizo svetovnih sistemov**. Ljubljana, Založba /*cf.*
48. Wallerstein, I. (2004). **Zaton ameriške moči**. Ljubljana, Založba /*cf.*
49. Wallerstein, I. (1999). **Utopistike, Dediščina sociologije**. Ljubljana, Založba /*cf.*
50. Walsh, A. (2002). **Biosocial Criminology: Introduction and Integration**. Cincinnati, Anderson Publishing.
51. Ward, J.; Green, P. (2004): **State crime**. London, Pluto.
52. Ward, T. (2004). State harms. V: Hillyard, P. et al.: **Beyond Criminology: Taking Harm Seriously**. London, Pluto Press, s. 84–100.
53. Wright, R. (2008). **Moralna žival: pogledi evlucijske psihologije na človeško naravo**. Ljubljana, Mladinska knjiga.
54. Young, J. (2007). **The Vertigo of Late Modernity**. London, Sage.

(Post)modern state in a criminological perspective

Zoran Kanduč, LL.D. Institute of Criminology at the Faculty of Law,
Poljanski nasip 2, 1000 Ljubljana, Slovenia

The state is an organisation (a complex of institutions) that enjoys a very bad reputation today, due to widespread, deeply rooted and well known phenomena such as corruption, clientelism, privatisation, “feudalisation” of public resources and functions, the manipulation of people by the means of public relations services and the mass media, non-transparent (non)adoption of crucial decisions/measures and a great class bias (manifested on the one hand by a generous inclination, support and assistance to rich/privileged groups, and on the other hand, by increasing pressures on actual and potential providers of manpower by political and legal means, through control of the market and by means of ideological propaganda). An important reason for the low status of state (legal and political) structures is also undoubtedly a fear of seeing the return of “absolute evil” (Badiou), i.e., an authoritative or “totalitarian” state, the threat *par excellence* to “human rights”. This threat has given rise to appeals (by liberals as well as by conservatives) for the “(self)limitation” of the state (or at least appeals not to interfere with the main social processes) and to focus rather on the micro-management of risks (and abstain from radical interventions in the structural epicentres of actual and “symbolic” violence). An *a priori* resistance to virtually all authority, even democratic collective authority, has paradoxical, even terrifying repercussions, above a grotesque tolerance toward capitalist totalitarianism *stricto sensu*, i.e., toward a socioeconomic system which aims – and unfortunately very successfully! – at the subordination (“penetration”) of the entire individual’s personality (all his working and consumer potentials), starting in early childhood. The results of such a cynical and fatalistic attitude are evident: a permanent omni-crisis situation of the capitalist economy, social polarisation, fragmentation and atomisation, chronic insecurity and instability, escalation of criminal and structural (systemic and institutional) violence, a painful degeneration of culture, fanatic competition for consumer and hedonist status and identity symbols, supposed to distinguish the narcissist “elite” from the “flock” (i.e., from socially insignificant, inferior losers in a feverish, uncompromising and never-ending individualist and competing “war of all against all”).

Key words: state, post-modern society, power, capitalism, totalitarianism, criminology

UDC: 342.1 : 343.9